

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Patriarchát a sexualizované násilí

Matěj Divíšek

Bakalářská práce

2022

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Matěj Divíšek**
Osobní číslo: **H19251**
Studijní program: **B0314A250013 Sociální a kulturní antropologie**
Téma práce: **Patriarchát a sexualizované násilí**
Zadávající katedra: **Katedra sociální a kulturní antropologie**

Zásady pro vypracování

Cílem této práce je nahlédnout na fenomén sexualizovaného násilí z emické perspektivy informantky či informanta a skrze interpretaci jejich zážitků zjistit, jaké mechanismy, instituce a mýty v naší společnosti sexualizované násilí podporují a jakým způsobem jsou tyto mýty propojeny s patriarchálním androcentrickým nastavením naší společnosti. Hlavní výzkumnou metodou této práce bude neformální rozhovor, informanty budou muži a ženy různých věkových skupin. Z hlediska teoretického zakotvení bude autor analyzovat fenomén sexualizovaného násilí za použití Bourdieuho teorie jednání, feministické literatury, možných vlivů kultury, prostředí a sociálních statusů a rolí přisuzovaným jednotlivým pohlavím.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Bourdieu, P. 2000. *Nadoláda mužů*. Praha: Karolinum.

Bourdieu, P. 1998. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.

FRA. 2014. *Násilí na ženách: Průzkum napříč EU. Stručně o výsledcích*. Dostupné z: *Násilí na ženách: průzkum napříč EU. Stručně o výsledcích* (europa.eu) [27.1 2020].

Friedan, B. 2002. *Feminine Mystique*. Praha: Pragma.

Geertz, C. 2000. *Interpretace kultur – vybrané eseje*. Praha: Slon.

Goffman, E. 2018. *Všichni hrajeme divadlo*. Praha: Portál.

MacKinnon, C. A. 1979. *Sexual Harassment of the Working Women. A Case of Sex Discrimination*. New Haven, London: Yale University Press.

Risman, B. J. 1998. *Gender Vertigo*. Yale University Press.

Rosaldo, M. Z., S. Lamphere (eds.) 1974. *Woman, Culture, and society*. Stanford university press.

Smetáčková, I., P. Pavlík. 2011. Sexuální obtěžování na vysokých školách: Teoretické vymezení, metodologický přístup, výzkumné výsledky. *Sociologický časopis* 3: 361 –388.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Tomáš Retka, Ph.D.

Katedra sociální a kulturní antropologie

Datum zadání bakalářské práce: **31. března 2021**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2022**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.

děkan

PhDr. Tomáš Boukal, Ph.D.

vedoucí katedry

Prohlášení

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 31. 3. 2022

Matěj Divíšek

Poděkování

Děkuji panu Mgr. Tomáši Retkovi PhD., který mojí práci vedl, za trpělivost a vynaložené úsilí při konzultacích této bakalářské práce, kterým se velkou měrou zasloužil o výslednou podobu této bakalářské práce. Dále bych chtěl poděkovat všem informantkám a informantům, kteří se na této práci podíleli a sdíleli se mnou mnohdy velmi traumatizující skutečnosti. Chtěl bych poděkovat i své kamarádce Adéle Škvrnové za dlouhotrvající podporu a možnost diskutovat myšlenky uvedené v této práci. Poděkování patří i mé rodině, která mě ve studiu podporuje a má se mnou dostatek trpělivosti.

Název

Patriarchát a sexualizované násilí

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá vztahem mezi patriarchálním nastavením naší společnosti a sexualizovaným násilím, zejména ve formě sexuálního obtěžování. Dále se také zaměřuje na mýty, instituce a struktury, které ve společnosti sexualizované násilí pomáhají bagatelizovat, ospravedlňovat či dokonce přímo podporovat.

Klíčová slova

Sexuální obtěžování, mýtus, sexualizované násilí, patriarchát, androcentrismus

Title

The Patriarchy and Sexualized Violence

Annotation

This bachelor thesis focuses on the relationship between the patriarchal character of our society and sexualized violence, mostly in the form of sexual harassment. Furthermore it follows up myths, institutions and structures, which aid in downplaying, legitimizing or even supporting sexualized violence.

Key words

Sexual harassment, myth, sexualized violence, patriarchy, androcentrism

Obsah

Seznam grafů	8
Úvod.....	9
1 Metodologie.....	11
1.1 Cíl práce a výzkumné otázky.....	11
1.2 Pozice výzkumníka v terénu	11
1.3 Metody získávání dat.....	12
1.4 Seznámení s informanty	14
1.5 Etická rizika výzkumu	15
2 Sexualizované násilí a patriarchát	17
2.1 Sexualizované násilí.....	17
2.2 Sexuální obtěžování	18
2.3 Queer lidé, sexualizované násilí a kumulace stresu	24
2.4 Sexualizované násilí, genderový kapitál a habitus	27
3 Mýty a struktury	33
3.1 Muži jsou lovci a ženy sběračky, sociobiologie a biologický esencialismus.....	34
3.2 Mýtus dávného matriarchátu	36
3.3 Mýtus o falešném obvinění.....	38
3.4 Mýtus dokonalého sexualizovaného napadení	40
3.5 Jazykový faktor.....	43
3.6 „Tohle se za nás nedělo!“ aneb Éra gentlemanů	45
4 Závěr.....	47
Seznam použité literatury a zdrojů	51

Seznam grafů

Graf 1: Poměr odsouzených za znásilnění oproti odsouzeným za křivé obvinění 2016 – 2019 (Cibulka, Štorkán 2021)	39
--	----

Úvod

Již odmala jsem svým způsobem vnímal, že k chlapcům a k dívkám je přistupováno rozdílně. Jsou na ně často kladeny rozdílné nároky, očekává se od nich odlišné chování ve stejných situacích, již od školky byli chlapci považováni za „živější a zlobivější“. Na základní škole všichni chlapci ze třídy trávili přestávky fotbalem. I já, a to i přes fakt, že mě tato činnost nikdy nenaplňovala. Na škole střední jsem zjistil, že se vlastně nic nezměnilo. Chlapci jsou stále „zlobivější“, resp. je jim to dovoleno a ve větší míře tolerováno, protože se u nich s porušováním pravidel, takzvaným děláním „klukovin“, počítá. Můžou dívky dělat klukoviny? V této době už jsem přestal hrát o přestávkách fotbal a plně jsem si přiznal svoji homosexualitu. Začal jsem si všímat rozdílné dynamiky mezi chlapci a dívkami ve své třídě. Kdykoliv se na scéně objevil chlapec, dívky ustupovaly do pozadí, přestávaly se pokoušet o vtip, z některých často diskutovaných témat se okamžitě stala tabu. Zhruba ve druháku se naplno začalo řešit, které dívky ve městě jsou „kurvami“, co „dají každému“. Zatímco chlapci se chlubili svými „úlovky“, které často měli důkladně fotograficky zdokumentované, řečené „kurvy“, které jsem znal, byly stále pannami. Přesto jsem však v této době dané problematice nerozuměl a vtipů na toto téma jsem se, k dnešní vlastní lítosti, účastnil. Podívoval jsem se nad dvojím metrem, který je ve společnosti nastaven a přemýšlel jsem, kde je v této dichotomii mé vlastní místo.

Ve druháku jsem se také seznámil se svou velmi dobrou kamarádkou, která byla stejně jako já homosexuální orientace. Společně jsme si navzájem v následujících letech pomohli s překonáním i v nás zakořeněné homofobie a misogynie. Díky rozhovorům s touto kamarádkou a seznámení s dalšími ženami, které byly často feministického založení, jsem se začal o problematiku genderu, sexuality a nastavení společnosti zajímat aktivněji a výrazněji. Během těchto let jsem také začal ve svém okolí u svých vrstevnic zaznamenávat první příběhy o sexualizovaném násilí, většinou obtěžování, ale i znásilnění. Toto téma jsme pak ve skupině začali intenzivněji řešit a debatovat o něm.

Díky tomu, že se již dlouhou dobu střídavě pohybuji ve skupině přátel, která je čistě mužská, a já jsem v ní jediným necisheterosexuálním mužem a zároveň ve skupině, kterou tvoří krom mě pouze ženy či trans osoby různých sexuálních orientací, začala na mě dopadat jistá rozpolcenost. Již delší dobu si všímám určitých rozdílů v přístupu k různým tématům. Ve skupině mužských kamarádů se často řeší ženy (obvykle však jako objekty), debaty o genderu a sexualitě jsou považovány za nezajímavé, humor je nekorektní a celková snaha o korektnost

je viděna jako negativní jev. O sexualizovaném násilí se nemluví, pokud někdo neudělá (neskutečně hloupý) pokus o vtip. Naopak ve skupině kamarádek je gender častým tématem, řeší se i problémy rasismu, homofobie a transfobie. Pokud se mluví o mužích, nemluví se o nich (povětšinou) jako o objektech.

Bohužel se však v poslední době ve skupině kamarádek mluví o mužích stále častěji v kontextu sexualizovaného násilí. Případů, které samy zažívají, nebo o kterých ví z doslechu, je bezpočet a další přibývají.

Když tedy došlo na výběr tématu bakalářské práce, rozhodl jsem se zabývat vlivem patriarchálního nastavení naší společnosti na fenomén sexualizovaného násilí a potažmo zjistit, proč je pro jedny řešení otázek genderu a rovnosti pohlaví důležité, zatímco pro jiné je zbytečnou nudou.

V první kapitole uvedu cíl práce a položím si výzkumné otázky, na které se v této práci budu snažit odpovědět, dále popíši metodologii výzkumu, budu reflektovat svou pozici výzkumníka v terénu, zběžně čtenáře seznámím s informantkami a informanty a zaměřím se i na etické otázky vyvstávající z realizace výzkumu.

Ve druhé kapitole se budu zabývat teoretickým zakotvením práce propojeným s vlastním výzkumem. Za pomoci odborné literatury definuji pro účely této práce sexualizované násilí a sexuální obtěžování. Dále budu reflektovat problematiku queer lidí ve vztahu zejména k verbálnímu a genderovému sexualizovanému násilí s důrazem na jeho dopad na psychiku queer osob v podobě kumulace stresu. Na závěr propojím feministické teorie o sexualizovaném násilí s teorií Pierra Bourdieuho s důrazem na pojmy kapitál, habitus a sociální pole.

V kapitole třetí, která bude na vlastním výzkumu založena nejvíce, se zaměřím na mýty a struktury ve společnosti, které podporují nastavení našeho genderového systému a podílejí se na bagatelizaci, ospravedlňování či dokonce podpoře sexualizovaného násilí. V poslední podkapitole se zaměřím také na generační perspektivu.

V závěru pak shrnu veškeré poznatky plynoucí z výzkumu.

1 Metodologie

1.1 Cíl práce a výzkumné otázky

Cílem této práce je nahlédnout na fenomén sexualizovaného násilí z hlediska informantky či informanta a skrze interpretaci jejich zážitků a názorů za pomoci teoretického zakotvení práce zjistit, jaké mechanismy, instituce a mýty v naší společnosti sexualizované násilí podporují a jakým způsobem jsou tyto mýty propojeny s patriarchálním androcentrickým nastavením naší společnosti. Dále bych se chtěl zamyslet nad důvody, proč je sexualizované násilí v naší společnosti jako téma tak silně bagatelizováno, ospravedlňováno a někdy i podporováno.

Položil jsem si tedy následující hlavní výzkumné otázky:

- Existuje spojení mezi patriarchálním charakterem společnosti a sexualizovaným násilím? Jak se toto spojení projevuje v konkrétních případech?
- S jakými mýty, strukturami a předsudky se musí oběti sexualizovaného násilí potýkat?
- Jak je na sexualizované násilí v naší společnosti nahlíženo?

V průběhu výzkumu jsem se zaměřil také na následující vedlejší otázky, které vyplynuly z rozhovorů s informantkami a informanty:

- Jak se liší povědomí o sexualizovaném násilí na základě genderu, věku a dosaženého vzdělání?
- Jaká jsou specifika případů sexualizovaného násilí páchaném na lidech s menšinovou genderovou identitou či sexuální orientací?

1.2 Pozice výzkumníka v terénu

Již před výběrem tématu této práce jsem si všiml, že sexualizované násilí naši společnost prostupuje – od subtilních sexistických narážek, nevyžádaných „komplimentů“ a velmi nepodařených pokusů o flirt, až po osahávání a v některých případech i znásilnění. Terénem, ve kterém jsem se pohyboval, bylo tedy mé okolí v každodenním životě – prostředí střední školy, kterou jsem vystudoval, vysoké školy, kam docházím, restaurace/baru, ve kterém pracuji, stejně tak jako prostředí mých bývalých pracovišť a míst, kde jsem trávil a trávím volný čas.

Problematikou genderu, konsentu¹ a sexuality se zabývám již delší dobu, zhruba od 15. roku života jsem si začal utvářet vlastní hranice pro intimitu, zjišťovat, proč mi různé druhy sexualizovaného chování ze strany mých vrstevníků a vrstevnic nejsou příjemné, naopak jsou někdy i zraňující. Začal jsem se také doslýchát ze svého okolí, hlavně od kamarádek a známých, o tom, jak se stali oběťmi či svědky sexualizovaného násilí. V terénu se tedy pohybuji již dlouho, samozřejmě s rozdílnou teoretickou výbavou, která se s věkem, a hlavně aktivním zabýváním se tématem: čtením odborné literatury, poslechem podcastů s odpovídající tematikou a kumulací zážitků se sexualizovaným násilím² postupem času zlepšuje a poskytuje mi hlubší vhled do problematiky. I staré zážitky se tak dají interpretovat podle stávajícího teoretického rámce.

1.3 Metody získávání dat

Pro tuto práci jsem zvolil kvalitativní metodu výzkumu, jako hlavní nástroj výzkumu jsem využil neformální, nestrukturovaný rozhovor, jelikož mi přišel z etického hlediska nejvhodnější. Informantky a informanti mohli sdělovat pouze to, co chtěli, často reagovali na aktuální situace či nedávné zážitky. Zároveň se mohli vyhnout mluvení o zážitcích, které v nich mohly vzbudit silně negativní emoce či probudit stará traumata. Pokud jsem narazil na neobvyklou informaci, zeptal jsem se informantky či informanta, zda jim mohu položit otázky, které mi v průběhu rozhovoru vyvstaly v hlavě. V případě souhlasu jsem se tedy na některé věci doptával, přičemž jsem se snažil brát co největší ohled na informantku či informanta.

„Oproti polostrukturovanému rozhovoru je tento způsob tázání ještě flexibilnější, umožňuje bezprostředně reagovat na nové, zcela nečekané situace v terénu, nebo se naopak doptávat na věci zdánlivě samozřejmé, a dává všem účastníkům výzkumu velký prostor k vlastnímu vyjádření. Pokud se u polostrukturovaného rozhovoru snažíme stále vracet k otázkám, které jsme si pro rozhovor připravili, neformální rozhovor se může rozběhnout opravdu všemi směry a otevřít nám zcela nová, nečekaná témata. Protože není rozhovor předem domluven (na rozdíl od polostrukturovaného rozhovoru) a probíhá přímo v reakci na dění v terénu a na aktivity aktérů, není tolik zvýrazněna výzkumná situace a badatel i jeho protějšek mnohdy téměř zapomínají na to, že jsou součástí výzkumu, a komunikují velice otevřeně, spontánně a bezprostředně“ (Novotná 2019: 326-327).

¹ souhlasu všech aktérů k účasti na sexuální aktivitě

² vlastních, i těch, o kterých mi vyprávěli sami oběti či svědci

S některými informantkami a informanty jsem se po rozhovoru neformálně domluvil na rozhovoru formálním, s minimální strukturou. Takové rozhovory se odehrávaly ve smluveném neutrálním prostředí, obvykle v kavárně či hospodě.

Délky všech rozhovorů, formálních i neformálních, se pohybovaly od cca deseti minut až po více než hodinu a déle. Některé z rozhovorů se dělily na více částí rozložených do několika dnů, někdy i s více než týden dlouhými odstupy. Nejčastějšími důvody pro toto dělení byl zájem o doplnění informací ze strany informantky/informanta či sdělení nových zážitků. Časem mi dokonce někteří z informantek a informantů začali zasílat nové informace prostřednictvím textových zpráv. S většinou informantek a informantů se setkávám v každodenním životě a pohybuji se s nimi ve stejném terénu. Díky tomu jsem měl šanci pozorovat jejich reakce na různé situace, řešit s nimi nejen nové poznatky a zkušenosti, ale například i názory na aktuální mediální kauzy³ a jejich případné proměny.

Vzhledem k tomu, že řeč na téma sexuální obtěžování často přišla přirozeně, buď skrze otázku „Co máš za téma k bakaláře?“, nebo vyplynula ze situace v terénu, nechával jsem konverzaci plynout, zeptal jsem se, zda informace z rozhovoru mohu v práci využít, a pokud to bylo možné, psal jsem si během jednotlivých rozhovorů poznámky do terénního deníku. Občas se mi podařilo přepsat i celou větu či souvětí. Pro přehlednost práce jsem se rozhodl psát kurzívou i některé parafráze, které však byly ve své textové podobě schváleny danými informantkami a informanty. Uznali je za vlastní slova a povolili jejich užití v této podobě. Rozhovory jsem nenahrával. Jednak proto, že to často nebylo možné – odehrávaly se nečekaně, někdy za pohybu a často v prostředí, kde nebylo možné pořídit audiozáznam, jednak proto, že případné nahrávání už zpočátku některé informantky označily za stresující či nepříjemné. Řídil jsem se tedy podle knihy *Metody výzkumu ve společenských vědách*: „Z neformální povahy rozhovorů také vyplývá způsob záznamu: obvykle není možné si rozhovory přímo nahrávat nebo zapisovat, neboť by to rušilo průběh interakce, takže je třeba udělat si zápisky po ukončení rozhovoru, což vyžaduje od výzkumníka dobrou paměť a schopnost odhalit a zapamatovat si podstatné“ (Novotná 2019: 327).

Nakonec jsem provedl časově náročnou analýzu poznámek v terénním deníku. Přepisoval jsem podobně k podobnému a porovnával výpovědi v závislosti na příslušnosti k genderu, věkové skupině, sexualitě, povolání a dalších možných faktorech, které mi v konkrétním případě přišly relevantní. V jednotlivých výpovědích jsem se také snažil hledat

³ zejména kauzy Feri, Cimický a Christov

prvky mýtů o sexuálním obtěžování. Při procházení poznámek jsem se soustředil i na možný vliv prostředí, emoce vyjádřené informanty a informantkami, celkový názor informantek a informantů na genderové role, sexualizované násilí a na mediální kauzy s ním spojené. Snažil jsem se co nejvíce napodobit metodu kódování. Podobným informacím jsem přiřazoval stejné barvy a čísla/písmena, poté je řadil k sobě do skupin a vzájemně komparoval. Celkově jsem si z poznámek utvořil ucelenější obraz o sexuálním obtěžování, jeho roli a funkci ve společnosti a propojil jsem ho s teoretickým zakotvením práce, zejména s feministickou teorií a Bourdieuho teorií kapitálu, habitu a sociálních polí.

1.4 Seznámení s informanty

Vzhledem k citlivosti tématu jsem po dohodě s informantkami a informanty zvolil odkazování k jednotlivým informantkám a informantům čísly. Pro účely výzkumu mi bylo povoleno uvést příslušnost k jedné z věkových skupin (18–30, 31–55, 55 a více), dále příslušnost genderovou, povolání a sexuální orientaci.

Informantka 1 - nebinární (sama o sobě mluví v ženském rodě) studentka vysoké školy, věková skupina 18–30, homosexuální

Informantka 2 - studentka vysoké školy, věková skupina 18–30, bisexuální

Informantka 3 - studentka vysoké školy, věková skupina 18–30, bisexuální

Informantka 4 - studentka vysoké školy, věková skupina 18–30, heterosexuální

Informantka 5 - zaměstnankyně ve službách (servírka,) věková skupina 18–30, heterosexuální

Informantka 6 - zaměstnankyně ve službách (servírka), věková skupina 18–30, heterosexuální

Informantka 7 - zaměstnankyně ve službách (taxikářka), věková skupina 31–55, heterosexuální

Informantka 8 - pracovnice v kancelářské firmě, věková skupina 31-55, heterosexuální

Informantka 9- zaměstnankyně ve službách (prodavačka), věková skupina 31-55, heterosexuální

Informantka 10 - důchodkyně, celoživotně zaměstnankyně ve službách (servírka, hospodská), věková skupina 55 a více, heterosexuální

Informantka 11 - důchodkyně, věková skupina 55 a více, heterosexuální

Informant 1 - student vysoké školy, věková skupina 18–30, heterosexuální

Informant 2 - student vysoké školy, věková skupina 18–30, heterosexuální

Informant 3 - student vysoké školy, věková skupina 18–30, homosexuální

Informant 4 - OSVČ, věková skupina 31–55, heterosexuální

Informant 5 - pracovník v kancelářské firmě, věková skupina 31-55, heterosexuální

Informant 6 - důchodce, věková skupina 55 a více, heterosexuální

Informant 7 - důchodce, věková skupina 55 a více, heterosexuální

Pokud v této práci budu mluvit o všech z informantek a informantů, použiji označení informantky a informanti. Když budu mluvit o informantkách, budu tím myslet pouze ženy či nebinární [informantku 1]. Pokud budu mluvit o informantech, budu odkazovat pouze na informanty hlásící se k mužskému pohlaví.

1.5 Etická rizika výzkumu

Během výzkumu jsem se snažil chovat podle *Etického kodexu české asociace pro sociální antropologii (CASA 2020)*. Vzhledem k tomu, že se tato práce zabývá obecně náročným tématem, o kterém není spouště lidí pohodlné mluvit, jsem se snažil udělat výzkum co nejšetrnější pro informantku či informanta. Ty jsem vždy dopředu seznámil s tématem i průběhem rozhovoru a nechal jsem je na dané téma mluvit volně. Případné otázky jsem se snažil pokládat opatrně a dle rozpoložení informantky či informanta. I tak se však několikrát stalo, že se rozhovor dostal hlouběji, než bylo zamýšleno a projevila se tenká hranice mezi sexuálním obtěžováním a dalšími formami sexualizovaného násilí. Snažil jsem se dát co největší prostor informantce či informantovi a zasahovat pouze v případech, kdy jsem se domníval, že má otázka nezpůsobí větší trauma. Pokoušel jsem se reflektovat i fakt, že metoda neformálních rozhovorů často odbourává bariéru mezi výzkumníkem a informantkou/informantem, a tudíž je důležité si dát pozor na to, co je z etického hlediska vhodné do práce použít a co nikoliv (Novotná 2019: 327). Proto jsem se jednotlivých informantek a informantů vždy ptal, zda mohu náš rozhovor pro účel práce využít. V případě, že jsem se rozhodl použít danou část rozhovoru do finální podoby práce, jsem se obvykle ještě jednou přeptal, buď při osobním setkání, nebo prostřednictvím telefonátu či textové zprávy, zda tuto část v této formě mohu do práce přepsat.

Osobně na mě téma této práce postupně také začalo doléhat. Již od začátku jsem začal cítit jistou míru vzteku, frustrace a dalších negativních emocí, které se ve mně stíraly. Bylo náročné slyšet z úst informantek a informantů, a to i těch, kteří se sami stali obětí sexuálního obtěžování, opakovaně ty samé dezinformace, vidět podobnost jednotlivých případů a uvědomit si nastavení našeho společenského systému, který dle mého názoru v případech sexualizovaného násilí více než oběť chrání násilníka. Občas pak pro mě bylo těžké při rozhovoru zůstat v klidu a nedávat najevo negativní emoce. Moje hranice pro chování v rámci dvoření, intimity se od začátku procesu psaní této bakalářské práce posunula. Všímám si, že mi teď nepříjde „v pořádku“ spousta druhů chování, které ostatní často považují za akceptovatelné.

2 Sexualizované násilí a patriarchát

2.1 Sexualizované násilí

V této práci jsem se rozhodl pracovat s pojmem sexualizované násilí, protože: „Nověji se místo pojmu sexuální násilí začíná v České republice i ve světě prosazovat termín sexualizované násilí. Dle odborníků a odbornic lépe vystihuje, jak je vnímána podstata tohoto typu násilí, a jasněji poukazuje na to, že jeho základem není sexuální touha, ale používání sexuality jako nástroje moci“ (Fröschl, Löw, Sopková 2008 in Kutálková, Kobová 2014: 16).

Jak časté je vlastně sexualizované násilí? „Jeden z nejpřehlednějších průzkumů věnujících se v poslední době sexualizovanému násilí realizovalo na území USA Centrum pro prevenci a kontrolu nemocí⁴ v roce 2010. Podle tohoto průzkumu v USA zažila znásilnění téměř jedna z pěti žen a jeden z jedenácti mužů. Co se týče ostatních forem sexualizovaného násilí, ve svém životě ho zažila téměř každá druhá žena a každý pátý muž. Většina ženských obětí byla znásilněna před 25. rokem života, téměř polovina z nich před 18. rokem života. Více, než čtvrtina mužů zažila znásilnění do desátého roku svého života“ (Black 2011 in Kutálková, Kobová 2014: 18). Více než jedna třetina žen, které byly znásilněny před 18. rokem života, byla znásilněna i po dovršení dospělosti (Black 2011: 26).

Sexualizované násilí nabývá nejrůznějších forem, například: znásilnění v manželství či partnerském vztahu, znásilnění cizím člověkem, systematické znásilnění v průběhu válečného konfliktu, nevyžádané sexuální návrhy či sexuální obtěžování včetně požadování sexu za služby, sexuální zneužívání lidí s mentálním či duševním postižením, sexuální zneužívání dětí, odepření možnosti užívat kontracepci či prostředky chránící před pohlavně přenosnými chorobami, nucený potrat, násilné činy proti tělesné integritě ženy: mutilace ženských genitálií či povinné kontroly panenství, nucení do prostituce a obchod s lidmi za účelem sexuální exploatace (Jewkes, Sen, Garcia-Moreno in Krug 2002: 147-149).⁵ Pokud budu v této práci nadále psát o sexualizovaném násilí, budou jím zastřešeny všechny akty výše uvedené. Pokud budu zmiňovat sexuální obtěžování, bude jím myšlen pouze akt či fenomén sexuálního obtěžování definován v příští podkapitole.

⁴ Centers for Disease Control and Prevention

⁵ V českém kontextu mě napadá například ještě nucená sterilizace, která byla prováděna romským ženám.

2.2 Sexuální obtěžování

Nejčastějším typem sexualizovaného násilí, se kterým jsem se během výzkumu setkal, bylo sexuální obtěžování. Již v otázce pojetí fenoménu sexuálního obtěžování vyvstává problém rozporu mezi etickou a emickou perspektivou aktérů. Z jednoho pohledu by mělo být sexuální obtěžování klasifikovatelné, zejména pro účely právní a kvůli snaze toto chování ve společnosti omezit (Smetáčková, Pavlík 2011: 365). Ve *Sbírce zákonů České republiky* je sexuální obtěžování definováno jako nežádoucí chování sexuálního charakteru, „a) jehož záměrem nebo důsledkem je snížení důstojnosti osoby a vytvoření zastrašujícího, nepřátelského, ponižujícího, pokořujícího nebo urážlivého prostředí, nebo b) které může být oprávněně vnímáno jako podmínka pro rozhodnutí ovlivňující výkon práv a povinností vyplývajících z právních vztahů“ (Sbírka zákonů ČR 2008).

Otázkou však je, zda je ve všech případech z etické perspektivy možné určit, zda k sexuálnímu obtěžování došlo, či ne: jedna z informantek vypověděla, že je na jejím pracovišti běžné, že se mezi sebou kolegové a kolegyně „plácají přes zadek“ a přinejmenším ona sama to za sexuální obtěžování nepovažuje. Samotné vnímání sexuálního obtěžování a jeho hranic aktéry je individuální, každý člověk má jinou míru tolerance a to, co jednomu nevadí, může pro druhého být nepříjemným či zraňujícím.

Z pohledu druhého záleží hlavně na subjektivním vnímání dané situace obětí – pokud oběť považuje jednání druhé osoby či osob vůči sobě za zraňující, nepříjemné a definuje ho jako obtěžování, je toto jednání obtěžováním. V tomto bodě se lze ptát, zda není možné, že „násilník“ vlastně obtěžoval oběť nevědomě svým chováním, nikoliv úmyslným jednáním (Smetáčková, Pavlík 2011: 366). Tato situace může samozřejmě nastat: [informantka 5] pracující v restauraci, jako číšnice, mi s úsměvem na tváři pověděla, že ji postarší zákazník oznámil: „Dal bych si to vaše prsíčko.“ Napřed ji tato věta zarazila, ale když vzhledla od tabletu s objednávkami, pán byl již úplně rudý v obličeji a omlouval se, že zamýšlel prsíčko kachní. Kdyby se však zákazník neomluvil a nedal najevo, že jeho chování se dalo vyložit několika způsoby, bylo by pochopitelné, kdyby informantka vnímala jeho chování jako obtěžující.

I přes možnost nedorozumění však věřím, že hlavní váha by se měla dávat pocitu oběti. Co je a není v dané situaci obtěžováním by nemělo být určováno potenciálním agresorem (Smetáčková, Pavlík 2011).

Pro možnost objektivního vyhodnocení situací spojených se sexualizovaným násilím jsem se rozhodl využít definici sestavenou Masarykovou univerzitou v Brně ve spolupráci se spolkem Konsent: „Sexuální obtěžování je jakákoliv forma nevyžádaného verbálního, neverbálního nebo fyzického jednání sexuální povahy, jehož cílem nebo důsledkem je zásah do důstojnosti člověka, obzvláště když vytváří zastrašující, nepřátelské, ponižující, pokořující nebo urážlivé prostředí. Pod pojem sexuálního obtěžování můžeme zařadit sexuální nátlak, nežádoucí sexuální pozornost a sexistické chování (uplatňování genderových stereotypů)“ (MUNI 2022).

Následující jednání, projevy a akty považuje Masarykova univerzita za sexuální obtěžování:

- „Nevyžádané opakované sexuální návrhy,
- Vynucování sexuálního chování za protihodnotu (např. lepší podmínky u zkoušky),
- Nevhodné komentáře vůči jednotlivci nebo skupině na základě pohlaví, genderu⁶ nebo sexuality,
- Nevyžádané e-maily, fotografie nebo zprávy sexuální povahy,
- Nevhodné vtipy o sexu a obscénní gesta,
- Odhalování prsou, hýždí nebo genitálií na veřejnosti,
- Znásilnění či pokus o něj,
- Nevyžádané dotyky“ (MUNI 2022).

I přes svou původní nevoli zařadit do kategorie sexuálního obtěžování akt znásilnění, jsem se nakonec rozhodl ho ve výčtu chování ponechat, a to z důvodu, že se tato práce zabývá sexualizovaným násilím, do kterého znásilnění jako jedna z jeho nejzávažnějších forem, spadá.

⁶ Dále v práci označováno pojmem „genderové obtěžování“, hlavně kvůli jeho specifičnosti a četnosti výskytu. Tento pojem je užíván i v literatuře, ze které jsem čerpal (např. Smetáčková, Pavlík 2011).

Během vyhodnocování informací obsažených ve výpovědích informantek a informantů jsem se v každém jednotlivém případě přiklonil k užití obou pohledů: jak subjektivního pohledu informanta, tak pohledu objektivního podle teorie a literatury. Například uvedené odhalování na veřejnosti totiž nemusí být vždy vnímáno jako obtěžování, ne všem vadí pohled na obnažená prsa. Ukázání hýždí či genitálií může být informantem vnímáno jako humor v závislosti na situaci. Osobně jsem se takové situace mnohokrát stal svědkem. Vybavují se mi například spolužáci předvádějící tzv. „bílou velrybu⁷“ na koupališti, skupina v okolí [informanta 2] hraje hru podle nejmenovaného amerického filmu založenou na ukazování genitálií v různých situacích. Pokud se však do blízkosti této skupiny dostane někdo, kdo není s principem hry obeznámen, nebo s tímto konceptem nesouhlasí, pohoršuje ho, či mu není příjemný, jednání v rámci této hry se sexuálním obtěžováním stává. Sám informant tuto skutečnost reflektuje a říká, že všichni ví, kdy je vhodné tuto hru hrát či nikoliv.

Naopak jindy mi přišlo, že určité jednání splňuje všechna objektivní kritéria sexuálního obtěžování, a i přes to ho během rozhovorů odmítala informantka či informant za sexuální obtěžování označit. Například [informantka 5] byla zákaznicem v restauraci, ve které pracuje, požádána o to, aby se s ním vyfotila, s čímž po nátlaku jeho přátel souhlasila. I přes to, že ji toto focení bylo nepříjemné a muž se ji pokusil chytit okolo pasu, načež reagovala slovem „*nešahat*“, po mém dotazu, zda nemám oslovit vyhazovače odpověděla: „*To je v pohodě, já vážně neumím říkat ne. Zas tak hroznej nebyl.*“ Vystává otázka, zda je možno říci, že byl někdo sexuálně obtěžován, pokud sám daný akt za sexuální obtěžování neoznačí. Rozhodl jsem se však, že mně jakožto výzkumníkovi nenáleží posuzovat, zda někdo obtěžován byl, či nebyl. Mohu však interpretovat výpověď dané informantky či informanta a zjistit, proč se například dané jednání za sexuální obtěžování zdráhali označit.

Výzkumy prokazují, že sexuální obtěžování je páčáno hlavně muži na ženách (např. Black 2011: 18), z čehož vznikají argumenty, že „sexuální obtěžování je specifickým mechanismem znevýhodňování žen, který koresponduje s dalšími postupy snižujícími váhu feminity a ohrožujícími sociální postavení konkrétních žen“, sexuální obtěžování tak napomáhá hierarchizaci maskulinity/mužů a feminity/žen ve společnosti a formaci genderového řádu, který je obtěžujícím chováním dále reprodukován (Smetáčková, Pavlík 2011: 369). Na celospolečenské úrovni lze na sexuální obtěžování pohlížet také z hlediska

⁷ vystrčení obnažených hýždí nad hladinu vody

feministických teorií, které „[...] nahlízejí na sexuální obtěžování jako na produkt genderového systému udržovaný dominantní, normativní formou maskulinity“ (Uggen, Blackstone 2004: 66).

Kromě celospolečenské úrovně se na sexuální obtěžování dá nahlížet i v kontextu organizace, přibývá zde vztah typu podřízený/nadřízený, student/učitel, který je sám o sobě hierarchizovaný. Drtivá většina informantek a informantů se shodla, že má problém postavit se nadřízenému, nebo vyvolat mezi sebou a nadřízeným konflikt. Jako důvody uvedli povětšinou strach ze ztráty zaměstnání či respekt k dané osobě. Výjimkou byli vždy muži, zejména [informanti 4, 6 a 7] – vzhledem k tomu, že [informant 4] již dlouho pracuje jako OSVČ bez nadřízených a [informanti 6 a 7] jsou již delší dobu v důchodu, tedy mimo hierarchii nadřízený – podřízený, je tento výsledek logický. *„Známý má potíže respektovat novou nadřízenou ve vlastní firmě, která je mladší než on. Vyjádřil se o ní jako o „namistrované slepičce“ a to bez uvedení důvodu, proč by „namistrovanou slepičkou“ měla být. Dále uvedl, že „ženská patří do kuchyně“ [zápis do terénního deníku 14. 11. 2021]. Na tomto příkladu je možno vidět, že status ženy může v některých případech přebít status nadřízené. „Můj známý dnes během sledování večerních zpráv označil jednu z předních českých političek za „ludru“. Na dotaz, proč ji za „ludru“ považuje odpověděl: „Se na ni podívej, dyť jako ludra vypadá“. Posléze jsem zjistil, že dotyčný vůbec neví, jaké názory ona politička zastává. Přiznal, že ji hodnotil pouze na základě vzhledu⁸ a dle jeho názoru nepřijemného vystupování. Nelíbila se mu její asertivita, kvůli které ji označil za „uštěkanou“ [zápis do terénního deníku, 22. 11. 2021]. Na tomto případě je vidět, že status ženy může přebít status pracovní funkce, žena byla redukována na objekt, který byl v rozporu s mužovými představami o „správné feminitě“ – správná žena nemá mít krátké vlasy a nemá být asertivní. Její role v řízení státu je nedůležitá vůči jejímu statusu ženy.*

Vliv na vztahy v rámci organizací má jejich kultura. Denison definuje organizační kulturu jako: *„Základní hodnoty, názory a přesvědčení, které existují v organizaci, vzorce chování, které jsou důsledkem těchto sdílených významů, a symboly, které vyjadřují spojení mezi přesvědčeními, hodnotami a chováním členů organizace“* (Denison, 1990: 27 in Lukášová 2010: 17). Organizační kultura přidává kultuře společnosti další vrstvu, rámec, skrz který je možno nahlížet na svět. [Informant 3] vypověděl, že v bývalém zaměstnání byly velmi časté narážky na homosexualitu, slovo „buzerant“ bylo nadužíváno. Dělo se tak i poté,

⁸ Tato politička má krátké vlasy a výrazné rysy.

co svou orientaci sdělil spolupracovníkům, což celkově přispívalo ke zvýšení informantova stresu. Později se dostavily i narážky a dle slov informanta „blbé“ pohledy, zejména od nadřízeného, který byl jak starší než informant, tak silně homofobní. Byl také jedním z hlavních původců homofobních narážek. Postupem času se snížila informantova výkonnost, často chyboval, do práce chodil nerad. I přes to, že nikdy nedošlo k přímé otevřené konfrontaci s dalšími zaměstnanci, se [informant 3] rozhodl najít si jiné zaměstnání, ve kterém pracuje dodnes, je přijímán kolektivem a cítí se spokojeně.

Na hodnoty, názory a vzorce chování, které jsou součástí kultury organizace, však nemusí být nahlíženo všemi členy dané organizace stejně. Podle [informantky 6] je na jejím pracovišti běžné, že se mezi sebou kolegové a kolegyně „plácají přes zadek“ a přinejmenším ona sama tento akt za sexuální obtěžování nepovažuje. [Informantka 5] pracující ve stejném podniku však uvedla, že jí osobně toto chování ve většině případů vadí a necítí se pohodlně. Ostatním ovšem toto jednání nevadí, a nechce tak kazit zábavu. Při pozorování zaměstnanců této organizace při práci jsem zjistil, že obvykle se dotýkají muži žen a ženy se tohoto chování dopouštějí povětšinou až nazpátek. Z vnějšího pohledu se zdá, že se toto chování děje zcela dobrovolně a že ho aktéři považují za vtipné.

Další úroveň, na které je možno sexuální obtěžování analyzovat, je úroveň individuální. Tato úroveň se projevuje snad ve všech případech obtěžování. Hodnoty, postoje a chování aktéra nemusí být v souladu s dominantními hodnotami a postoji kultury celospolečenské, ani organizační. [Informantka 4] například uvedla, že v její třídě na střední škole byla dívka, kterou měla většina této třídy posměšně nazývat „Prdelačka“ kvůli velikosti jejího pozadí. Sama se však tohoto jednání neúčastnila a označila ho za „nechutnej bodyshaming⁹“. Během výzkumu jsem si také všiml, že každou jednotlivou situaci ovlivňují vlastní povahové rysy oběti i násilníka. Například:

- [informantka 5¹⁰] – „*To je v pohodě, já vážně neumím říkat ne.*“,
- charisma osoby páchající násilí [informant 3] – „*Na začátku byl hrozně milej, navíc už byl na vejšce, posílal mi video, jak mluví v televizi, mně bylo 17, [...], No a pak šel za mnou na záchod a vytáhnul ho¹¹ na mě.*“,

⁹ zesměšňování člověka kvůli jeho vzhledu

¹⁰ Celá situace je uvedena výše v této kapitole.

¹¹ penis

- schopnost asertivního jednání¹² - [Informantka 1] uvedla, že je zvyklá se při prvním náznaku sexuálního obtěžování proti pachateli hlasitě ohradit, tato metoda podle ní funguje s 90% úspěšností,
- míra znalostí o problematice sexuálního obtěžování (informantky a informanti orientující se v problematice měli obecně větší šanci obtěžování identifikovat a bránit se mu).

Jako specifický případ sexualizovaného násilí, ve kterém hrály výraznou roli charaktery jednotlivých aktérů, bych uvedl příklad [informanta 2]. Tomu bývalá přítelkyně konstantně opakovala, že se má chovat „víc jako chlap“. Díky submisivnější povaze informanta a dominantnější povaze jeho přítelkyně tak vznikla dynamika, ve které docházelo k genderovému obtěžování informanta. Díky konstantním narážkám na nedostatky ve vlastní maskulinitě se informant cítil méněcenně, rozrušeně a celkově vystresovaně. Přítelkyně tohoto informanta si neuvědomovala, že svým jednáním přispívala k reprodukci stávajícího genderového řádu a informanta se snažila natlačit do role v souladu s hegemonní formou maskulinity preferovanou společností. Ublížovala tak nejen informantovi, ale také sama sobě a všem, kdo byli a jsou stávajícím genderovým řádem v určitých prostředích a situacích znevýhodňováni.

Jednotlivé úrovně sexuálního obtěžování nejsou oddělitelné, vzájemně se prolínají. Celospolečenská úroveň se promítá do úrovně organizační i do úrovně individuální: jednotlivec je totiž součástí jak společnosti, tak dané organizace. Organizační kultura bývá ovlivněna kulturou společnosti, už pouze z toho důvodu, že jsou v této společnosti enkulturováni jednotlivci, kteří organizaci tvoří a kultura společnosti je naopak tvořena jednotlivci (individuální úroveň) a organizacemi. Například [informantky 1 a 3] uvedly, že si na školách, do kterých dochází všimly případu, kdy jsou na obou univerzitách zaměstnáni pedagogové, kteří využívají svého postavení k tomu, aby navazovali intimní kontakty se studentkami. Oba tyto pedagogové si vybírají dívky, které jsou nějakým způsobem zranitelné: mají špatné rodinné zázemí, psychické problémy, nejsou příliš oblíbené, ale zato jsou ambiciózní. Na celospolečenské úrovni jsou oba pedagogové muži, což jim poskytuje vyšší symbolický (genderový) kapitál¹³, dále jsou pak na úrovni organizace „nadřazenými“, což jim

¹² také opět například [Informantka 5]

¹³ Kapitál podle Bourdieua *Teorie jednání* (1998), toto tvrzení se pokusím podložit v podkapitole 3.4.

poskytuje další kapitál. Na individuální úrovni jsou oba podle [informantek 1 a 3] charismatickými, zdatnými manipulátory.

V tomto případě, i v případě [informanta 3] se projevuje další z charakteristik sexualizovaného násilí, a to vyšší četnost jeho páchaní na osobách z marginalizovaných skupin. Kutláková a Kobová uvádí, že „vyšší zranitelnost marginalizovaných skupin je způsobena mnoha faktory často nižším socioekonomickým statutem a ztíženým přístupem ke spravedlnosti“ (Kutláková, Kobová 2014: 24). Zatímco dívky, na které cílí oba vysokoškolští pedagogové, pocházejí ze složitých rodinných poměrů a trpí problémy s duševním zdravím, v případě [informanta 3] docházelo k genderovému a sexuálnímu obtěžování díky jeho menšinové sexuální orientaci.

2.3 Queer lidé, sexualizované násilí a kumulace stresu

Vzhledem k tomu, že se čtyři z informantek a informantů uvedených v této práci hlásí k jiné než cisgenderové¹⁴ či heterosexuální identitě (informant 3 a informantky 1,2 a 3¹⁵) a jako queer se identifikují i já sám, rozhodl jsem se tuto skutečnost reflektovat a na konkrétních případech popsat, jaká specifika se sexualizovaného násilí prováděného na queer¹⁶ lidech týkají.

Výzkumy prokazují, že queer osoby se obecně stávají oběťmi sexualizovaného násilí častěji, než osoby cisgenderové a heterosexuální. Pokusím se tento fakt demonstrovat na případu studie provedené v českém prostředí: „Procházka ve své kandidátské práci (2001), zpracované na souboru 194 gay mužů, zkoumal jejich zkušenosti s diskriminací. Třetina gay mužů uvedla nejméně jednu zkušenost se sexuálně neadekvátním chováním. Tím se rozumělo přinucení k pohlavnímu styku, pohlavní zneužití v dětství nebo pohlavní styk plynoucí ze zneužití závislosti. [...] Jen 23 % mužů později hodnotilo toto jednání jednoznačně negativně (častěji to byli muži zneužití v mladším věku). [...] V 95 % byl pachatelem muž, v 5 % se podílely, ať již spolu s mužem, nebo exkluzivně, ženy“ (Kutláková, Kobová 2014: 176).

Homosexuální ženy se stávají oběťmi násilí častěji než ženy heterosexuální, ale s menší četností než homosexuální muži. Nejčastěji podle výzkumů dochází k násilí

¹⁴ Jako cisgender se označují lidé, jejichž gender je v souladu s jejich biologickým pohlavím.

¹⁵ Pokud bude v práci nadále zmínka o všech z těchto informantů dohromady, bude užito zobecnujícího pojmu „queer informantky a informant“.

¹⁶ Pojem queer (každý, kdo se hlásí k jiné než cisgenderové či heterosexuální) jsem se po dohodě s informanty, kterých se toto označení týká, rozhodl použít pro jeho šíři a inkluzivitu. Mezi informantkami a informanty se vyskytují dvě ženy bisexuální, jedna lesba, která se zároveň hlásí k nebinaritě a jeden gay .

páchaném na transgender osobách (Kutálková, Kobová 2014: 176). Více než homosexuální lidé se obětmi sexualizovaného násilí podle statistik stávají lidé bisexuální (NISVS 2010: 1-2).

Při dohledávání zdrojů k této podkapitole jsem zjistil, že většina z mnou nalezených výzkumů se nezabývá verbálním ani genderovým sexualizovaným násilím na queer lidech, zabývá se se pouze fyzickou stranou sexualizovaného násilí (Kutálková, Kobová 2014: 175–181 srov. NISVS 2010). Rozhodl jsem se tedy zaměřit na aspekt genderového a obecně verbálního sexualizovaného násilí a jeho dopad na queer osoby.

Sami informantky a informant vypověděli o vysoké četnosti genderového obtěžování vůči jejich osobě. Obecná cisheteronormativita¹⁷ a příklon společnosti k hegemonní formě maskulinity působí na informantky a informanta se značným tlakem. [Informant 3] uvádí, že se již odmala neidentifikoval s ostatními chlapci. Byl jediným, kdo o přestávkách nehrál fotbal a raději se bavil s děvčaty, což vedlo k jeho exkluzi z chlapeckého kolektivu ve třídě. Bisexuální [informantky 2 a 3] vyjádřily frustraci nad častým snižováním váhy vlastní sexuální orientace jejich okolím, včetně nejbližších rodinných příslušníků. V obou případech informantkám rodiče a další příbuzní tvrdí, že jejich bisexualita je pouze „fází“, nebo že začne být relevantní až v případě, kdy si najdou partnerku.

Se všemi queer informanty jsme se během různých neformálních rozhovorů shodli, že máme podobnou zkušenost, při které někteří cisheterosexuální lidé neměli žádné zábrany v dotazech ohledně naší sexuální orientace/genderové identity a pohlavního života. Všichni jsme se setkali s otázkami typu: „*A jak vy to vlastně děláte?*“, „*Nebolí to do zadku?*“, „*A to vážně penis nepotřebujete?*“, „*Jak vlastně funguje ta nebinarita?*“, „*Jsi ve vztahu holka, nebo kluk?*“, a to bez toho, aby na sex či identitu předtím přišla řeč. Dále jsme se shodli na tom, že tyto otázky by samy o sobě nebyly tak hrozné, kdybychom za jejich cíl nevníмали alespoň z části naše ponížení. Další výrazný faktor hraje frekvence genderového či sexuálního obtěžování. Všechny z queer informantek, queer informant, i já sám, se s těmito otázkami setkáváme opakovaně. S přibývajícím počtem otázek a lidí, kteří se na ně ptají stoupá i celková frustrace.

[Informantka 1] vyprávěla o tom, jak obtížné pro ni je vysvětlovat lidem svou nebinární identitu, kterou před většinou lidí skrývá. Dále pak uvedla, že když jde někam

¹⁷ Názor, že heterosexuality je jedinou normální, správnou sexuální orientací a že existují pouze dvě pohlaví, muž a žena, s jasně danými genderovými rolemi.

s přítelkyní a dají si fyzicky (polibkem, doteky) najevo náklonost, naprosto cizí muži jsou schopni k nim přistoupit a zeptat se jich, zda nemají zájem s nimi mít sex ve třech, což se stalo již několikrát. Sama informantka si myslí, že se tak děje kvůli jejich feminnímu vzhledu, který se poslední dobou skrze oblékání a úpravu vizáže snaží potlačit s cílem muže odpuzovat. I během dalšího rozhovoru s [informantkou 1] a její přítelkyní došlo k případu genderového obtěžování. „21:00, nejmenovaná pražská hospoda. Já, informantka a její přítelkyně jsme přišli do prostředí, ve kterém všichni okolo byli starší muži. Již po vstupu se na nás obořil muž, který seděl hned u vchodu za to, že jsme pozdravili moc potichu a začal nás nazývat „omladinou“. Ostatní muži se této „hry“ chytili a začali posměšně prohlašovat dobrý den, kdykoliv šli okolo nás na toaletu. Po cestě z toalety jeden z nich pronesl mým směrem „Dvě na jednoho? Jak ty to zvládáš?“ Začal jsem přemýšlet nad nějakou inteligentní odpovědí, v tom však už stačila přítelkyně informantky velmi podrážděně pronést: „Jdi do prdele!“ Muž se tvářil zaraženě a divil se, že jsme tak dotčeni“ [zápis do terénního deníku z 21.11. 2021]. Tento zážitek je dle mého názoru modelovým hned v několika ohledech: jednání obtěžujícího muže poukazuje na předpokládanou heterosexuální všech aktérů. V tomto případě však u našeho stolu jediný heterosexuální člověk neseděl. S [Informantkou 3] i její přítelkyní jsme se shodli, že roli určitě hrál náš věk (viz. označení „omladino“). Vyšší věk a fakt, že starší heterosexuální muži tvořili v tomto podniku drtivou většinu, poskytl obtěžujícímu muži dostatečný pocit vlastní oprávněnosti¹⁸ k tomu, aby se pokusil mít nevhodné připomínky k oblasti našeho sexuálního života. Shodli jsme se také na tom, že naše silně negativní reakce vyplynula z faktu, že podobné narážky slyšíme často, stresují nás a vzbuzují v nás negativní emoce. Při jejich kumulaci dochází ke střežení vnitřní frustrace, která pak vede k silným reakcím na zdánlivě nevinné poznámky a otázky.

Podobný případ se [informantce 1] stal v případě, kdy na ni muž, který byl pod vlivem alkoholu, v baru, kde byla s přáteli, začal mít sexuální narážky a dotýkat se ji. Po odmítnutí jeho návrhů informantkou a sdělení, že muži nejsou předmětem jejího romantického či sexuálního zájmu, začal být muž agresivní. Po zaplacení se šla informantka s kamarádkou ven nadýchat čerstvého vzduchu. Muž vyběhl za ní, narušoval její osobní prostor a křičel na ni „Holčičko! Ty nic nevíš, Holčičko!“ Po několika bezúčelných varováních agresorovi [informantka 1] vstříkla do očí pepřový sprej. Muž se svalil na kapotu za ním stojícího auta a informantka odešla. Sama tuto událost reflektovala s velkým pocitem viny. Říkala, že neměla

¹⁸ Nejlépe lze dle mého názoru postoj tohoto muže vyjádřit anglickým výrazem „entitlement“, jehož ekvivalent se mi v češtině nepodařilo nalézt.

až takový strach, ale že ji muž „hrozně vytočil“. Hlavně tím, že užíval slovo „holčičko“ jako urážku, navíc pro nebinární osobu. Asi po měsíci [informantku 1] přešel pocit viny, muže označila za agresora a zásah pepřovým sprejem za oprávněný. Kumulace negativních emocí spjatých se sexuálním a genderovým obtěžováním opět vedla v „obranu útokem“, tentokrát fyzického charakteru.

Queer identita je podle amerického výzkumu vedeného v roce 2013 velmi důležitá v kontextu celkové identity pro 49 % homosexuálních mužů, 50 % homosexuálních žen a pro 25 % bisexuálních lidí. Naopak malý až žádný vliv na život má queer identita pro 25 % gayů, 21 % leseb a 53 % bisexuálních lidí. Zbytek se nachází někde mezi těmito dvěma póly. Respondenti uvádějící nedůležitost queer identity často náleželi ke starší věkové skupině, u bisexuálů hrála v případě důležitosti queer identity roli míra přitažlivosti k jednotlivým pohlavím. Bisexuálové preferující opačné pohlaví dávali obecně queer identitě menší význam (Pew Research Centre 2013). Pokud queer identita hraje v životě člověka výraznou roli, může přicházet do konfliktu s očekáváními a normami nastavenými heteronormativní, androcentrickou společností. Jako příklady takového konfliktu queer informantky a informant uváděli nucení do aktivit spjatých s určitou genderovou rolí, zpochybňování jejich identit blízkými, nedostatek či špatnou reprezentaci queer komunity v českých médiích či neustálou konfrontaci s (nejen) genderovými stereotypy. Lesbické a bisexuální informantky se potýkají s fetišizací, gay informant s častými homofobními a nenávistnými projevy ve svém okolí a v médiích. Queer osoby tak mají další součást identity, která může být sexualizovaným násilím zasažena. Obecná marginalita, kterou queer informantky a informanti považují za v posledních letech slábnoucí, ale stále přetrvávající, tyto útoky usnadňuje. Jednotlivé akty agrese vůči queer osobám pak mohou vést ke zvýšení menšinového stresu¹⁹ a mohou mít negativní vliv na mentální zdraví příslušníků queer komunity. Všichni z queer informantů uvedených v této práci měli v nějaké fázi života problémy s duševním zdravím.

2.4 Sexualizované násilí, genderový kapitál a habitus

Pierre Bourdieu ve své práci *Teorie jednání* pojednává o sociálním prostoru, v němž jednotliví aktéři bojují o výhodné pozice (Bourdieu 1998: 37-40). Prostředky k tomuto boji jim poskytují různé druhy kapitálu, které podle Růžičky a Vašáta nejsou pouze čtyři²⁰, jak je v některých pracích pojednávajících o díle Pierra Bourdieu uváděno. Bylo by podle nich

¹⁹ Ilan Meyer menšinový stres definoval jako „nadbytečný stres, kterému jsou jednotlivci ze stigmatizovaných skupin vystaveni jako důsledku jejich, často menšinové, pozice“ (Meyer, 2003: 3).

²⁰ ekonomický, sociální, kulturní a symbolický

„vhodnější chápat koncept forem kapitálu více jako „beztvarý“ koncept, který nabývá konkrétních podob vždy až v závislosti na konkrétním sociálním a historickém kontextu“ (Růžička, Vašát 2011: 129). Akademici tak mohou oceňovat kapitál vzdělanostní, boxeři fyzický, Catherin Hakim užívá například pojem kapitál erotický. „Kapitál tak lze chápat obecně jako cokoliv, co má v příslušném sociálním poli či prostoru diferencující (resp. stratifikační) efekt, to jest jako to, co způsobuje nerovnou distribuci uznání a moci“ (Růžička, Vašát 2011: 129).

Během pohybu v terénu jsem se stal svědkem (a někdy i účastníkem²¹) mnoha situací, ve kterých podle definic sexualizovaného násilí uvedených na počátku této kapitoly k sexualizovanému násilí docházelo. Obvykle se jednalo o genderové či sexuální obtěžování, několikrát jsem zasahoval proti nevyžádanému osahávání. Sám jsem se také stal cílem jak verbálního, tak fyzického obtěžování. Všiml jsem si, že skoro ve všech případech se sexualizovaného násilí dopouštěli muži na ženách, případně nadřízení na podřízených, starší na mladších. Pouze dvakrát jsem se setkal s obtěžováním muže ženou, v obou případech šlo o nadřízenou v práci. Jako reprezentativní bych uvedl příběh [informanta 1], jemuž jeho nadřízená v práci dělala sexuální návrhy a nevhodně se ho dotýkala i přes to, že ji několikrát odmítl. Její jednání mu bylo velmi nepříjemné, zejména proto, že byl zadáný. Nadřízenost s sebou nese vztah k ekonomickému, kulturnímu i sociálnímu kapitálu a vychyluje tak misky vah v rozmístění moci mezi aktéry. „K všudypřítomné moci vycházející z genderového řádu se v řadě prostředí připojuje moc vyplývající z fungování konkrétní organizace (např. škola), která formálně nastavuje a reguluje vztahy nadřízenosti a podřízenosti“ (Smetáčková, Pavlík 2011: 370). Není tato „všudypřítomná moc vycházející z genderového řádu“ pouze jinou formulací pro vyšší symbolický kapitál mužů v určitých prostředích, sociálních polích?

Janice Peterson popisuje jev nazývaný „the feminization of poverty²²“ a poukazuje na to, jak politika prisuzující větší zodpovědnost za výchovu dětí spojená s omezenými možnostmi na trhu práce, snižuje ekonomický status žen. Ženy obecně tak často disponují nižším ekonomickým kapitálem než muži (Peterson 1987: 330). Výzkum firmy McKinsey & Company prokazuje, že počet žen na vedoucích a manažerských pozicích je mnohem nižší, než počet mužů. Na pozici CEO²³ je poměr mužů a žen 92 % ku 8 %, na pozicích executives²⁴

²¹ nikdy však jako násilník

²² Feminizace chudoby, přeloženo autorem práce.

²³ výkonného ředitele

²⁴ řídicích pracovníků

je tento poměr 81 % mužů ku 19 % žen, přitom bakalářského a vyššího vzdělání dosahuje 61 % žen ku 39 % mužů (McKinsey & Company 2021).

Existuje spousta mýtů a genderových stereotypů, které ženu staví do podřadné role vůči muži (např. Ortner 1974, Stone 1976, Brandmaier 2015), což za specifických podmínek v dané situaci může snižovat symbolický kapitál ženy.

Pojem „genderový kapitál“ a aplikaci Bourdieuho teorie na problematiku genderu jsem zaznamenal hned v několika dílech (např. Huppertz 2012, McCall 1992) a rozhodl jsem se tuto teorii využít i pro popsání obvyklé dynamiky v případech sexualizovaného násilí. Průzkumy a díla uvedená v předchozích odstavcích přímo či nepřímo prokazují, že gender souvisí s kapitálem ekonomickým, celkovým kapitálem symbolickým i to, že se dá v určitých situacích vnímat jako kapitál sám o sobě. Akt sexualizovaného násilí, dle mého názoru založeného na terénním výzkumu, patří právě mezi tyto situace. Již jen holý fakt, že je muž cisgenderovým mužem, zejména heterosexuální orientace, mu na určitých sociálních polích poskytuje vyšší symbolický kapitál než ženě její ženskost.

Důležitost genderového aspektu pro sexualizované násilí prokazuje i jednoduché pozorování: Žena je obvykle napadena proto, že je ženou, queer lidé jsou obvykle napadeni kvůli svojí identitě, která se se ženstvím nemusí vzájemně vylučovat, ale může být v rozporu s hegemonní heteronormativitou a maskulinitou.

Za důležitý považuji i faktor prostředí. Ač, jak už v této práci mnohokrát zaznělo je naše společnost patriarchální a heteronormativní, vyskytují se v ní i prostředí (sociální pole), kterým dominují ženy (např. kosmetický průmysl, zdravotní sestry) či queer osoby (např. drag). Modelový příklad heteronormativního maskulinního prostředí byl uveden v minulé podkapitole – zkušenosti [informanta 3] s homofobním pracovním prostředím. [Informantky 1 a 3] považují za „male-dominated“²⁵ a potenciálně nepříjemné skoro každé prostředí, ve kterém se nevyskytuje drtivá většina žen či queer lidí. Za extrémní příklad muži dominantního prostředí považují např. komunitu okolo některých online multiplayerových her. [Informantka 2] ve volném čase hraje online počítačové hry. Tato informantka vyprávěla, že pokud se někomu ze svých spoluhráčů zmíní o tom, že je ženou, často následují sexistické komentáře, jak v psaném, tak hlasovém chatu. I muži, jejichž hlasy zní podle informantky pubertálně, jsou schopni se jí ptát odkud je, jaké má míry, jestli si je vezme, a to všechno jen na základě toho, že je ženou. Sama informantka vypověděla, že toto prostředí je pro ni tak

²⁵ muži ovládané

nepříjemné, že ve psaném chatu předstírá, že je muž a na hlasový chat chodí pouze pokud hraje s lidmi, které zná. Uvedla také, že slovo „gay“ je v komunitách okolo jí hraných her často užíváno jako nadávka. Toto prostředí tak může být pro všechny, kdo nejsou cisheterosexuálním mužem extrémně toxické. Naopak naprosto komfortně se ve velké většině prostředí (kromě female/queer-dominated²⁶ prostředí uvedených výše) cítí heterosexuální muži [informanti 1, 2, 4, 5 a 6]. [Informant 2] uvedl případ, kdy se cítil nesvůj, když šel do čajovny se svou pansexuální přítelkyní a jejími kamarádkami, které řešily feminismus, gender a sexualitu. Tomuto prostředí nerozuměl a jakožto jediný muž, heterosexuál o gender se nezajímající nedisponoval dostatečnou informovaností k tomu, aby se do debaty zapojil, natož aby měl moc změnit téma na jiné, sobě přívětivější. Při pohybu žen v maskulinním, heteronormativním prostředí²⁷ dochází k obtěžování žen nejčastěji (Smetáčková, Pavlík 2011: 369–374).

Jak tedy lze aplikovat Bourdieuho teorii na sexuální obtěžování? Muži a ženy kromě ostatních druhů kapitálu disponují kapitálem genderovým, který je proměnlivý v závislosti na prostředí (sociálním poli), ve kterém se zrovna vyskytují. Díky mužské dominanci na většině sociálních polí, nižším možnostem přístupu žen ke zdrojům tvořícím ostatní druhy kapitálů (ekonomický, kulturní) a genderovým stereotypům a mýtům o ženách, je však genderový kapitál ženy obvykle nižší, než genderový kapitál muže. Na sociálním poli se tak pomyslně střetnou dva genderové kapitály, přičemž „majitel“ vítězného kapitálu (obvykle muž) získává vyšší mocenské postavení. Toto postavení je potvrzováno skrze sdílený habitus aktérů a hierarchizaci moci na základě výše vlastněného symbolického kapitálu v daném sociálním poli. V male-dominated sociálním poli mají muži vyšší genderový kapitál, drží tak v rukou většinu moci.

Co je však habitus a jakým způsobem souvisí se sexualizovaným násilím? Podle Bourdieuho je habitus systémem: „trvalých, přenositelných dispozic, strukturovaných struktur majících sklon fungovat jako strukturující struktury. . . objektivně‘ regulovaných’ . . ., aniž by však byl produktem podřízenosti pravidlům, může být kolektivně organizovaný, aniž by byl produktem organizačního úsilí nějakého dirigenta“ (Bourdieu 1990: 53 in Růžička, Vašát 2011: 131). Habitus je tedy souborem individuálních předpokladů k tomu vnímat, myslet a jednat určitým způsobem. Tyto dispozice však vznikají díky strukturám ve společnosti, kterým je člověk dlouhodobě vystaven – každý aktér v sociálním prostoru obsazuje pozici, ze

²⁶ ovládaných ženami, queer osobami

²⁷ Tedy skoro každém prostředí, které není dominované ženami.

kteří vnímá svět. Díky těmto strukturám a jejich působení si aktér postupně internalizuje způsoby myšlení a chování související s jeho pozicí v sociálním prostoru. Habitus nikdy není plně vědomý, lidé si neuvědomují, že jednali nějakým sociálně významným způsobem, ani proč tak jednali (Růžička, Vašát 2011: 131-132).

Patriarchální struktury do habitů mužů i žen již odmala „vkládají“ určité způsoby chování, myšlení a vnímání. Bourdieu v *Nadvládě mužů* uvádí, že genderovaný habitus lze dělit na mužský a ženský, tyto habitusy jsou dichotomicky rozděleny a v různých kulturách propojovány s nejrůznějšími prvky, elementy, pohyby, stavy, barvami, pozicemi apod. (Bourdieu 2000: 6). Je pravda, že při výzkumných rozhovorech jsem někdy nabýval dojmu, že muže a ženu informanti i informantky strukturalistickým způsobem považují za binární opozice, vzájemné protiklady, které se však doplňují v jeden celek a vzájemně si dávají význam. [Informant 4] pronesl, že „*Ty ženský přece maj něco takovýho, co chlapům chybí a to je to pěkný*“.

V různých kulturách v průběhu dějin vznikaly nejrůznější způsoby propojování „mužských“ a „ženských“ principů. Například v Číně bylo (a je) ženství propojeno s principem Yin spojovaným s temnotou, chladem, vlhkostí, pasivitou a pohybem dolů v kontrastu s mužským principem Yang spojovaným se světlem, teplem, suchem, aktivitou a pohybem vzhůru (Kolmaš, Malina 2005: 409). Na základě dichotomie je založena i teze, kterou jsem hned třikrát zaslechl během výzkumu, hlavně u zástupců věkové skupiny 31-55 [Informanti 4, 5 a Informantka 9]: „*Muži jsou z Marsu a ženy z Venuše*.“²⁸

Bourdieu také tvrdí, že mužský habitus je jednou z příčin útlaku žen a že ženský habitus tento útlak pomáhá legitimizovat. Ženám je podle Bourdieuho často přidělována nejhorší práce s nejnižší prestiží, jsou vylučovány z veřejného života a jinak utlačovány. Díky mýtům, stereotypům a vlastním habitům si internalizují, že si utlačovány být zaslouží a že podřadná pozice jim náleží. Je tak pro ně nemožné se z tohoto koloběhu vymanit. Toto dělení je podle Bourdieuho následkem principu androcentrického dělení, na němž se nepodílí žádný aktér fyzického či společenského řádu, což ho činí velmi mocným (Bourdieu 2000: 18-19).

Podle Diany Miller je Bourdieuho genderovaný habitus sám o sobě rigidní, generalizující a ignoruje vztah k sociálnímu poli, v němž se aktéři nachází (Miller 2016: 330-333). Vztah mezi sociálním polem (prostředím) byl v této podkapitole popsán o pár odstavců

²⁸ Mars – římský bůh války, Venuše – římská bohyně lásky. Jejich jména nesou i dvě z planet Sluneční soustavy.

výše, tudíž si myslím, že tuto zjednodušující informaci, za současné reflexe výše uvedených souvislostí, lze pro účely této práce využít.

S rozdíly v maskulinním a femininním²⁹ habitu jsem se během výzkumu setkal mnohokrát. Žádnému z heterosexuálních informantů nepřišlo, že by mezi muži a ženami panovaly výraznější nerovnosti. V prostředích a situacích, ve kterých se mužští informanti cítí komfortně, ženské a nebinární informantky mohou pociťovat diskomfort či strach – například samy v noci na ulici, při rozhovoru s opilým mužem, ... [Informantka 7] například zmínila skutečnost, že si muži často neuvědomují, že v situaci, kdy se ve tmě na ulici nachází pouze oni sami a žena, není nejvhodnější jít přímo za ní. Informantka vypověděla, že v takovém případě je ve stresu, přidává do kroku a snaží se přejít na druhý chodník. Vypověděla také, že spousta mužů, kteří nastoupí do jejího „taxíku“ mají tendenci se pokoušet s ní flirtovat. Ovšem situace, kdy jsou spolu sami v autě za tmy v brzkých ranních hodinách a z muže táhne alkohol je pro informantku velmi stresující. Jako příklad androcentrického mužského habitu bych uvedl způsob, jakým komentoval svůj vztah s přítelkyní jeden ze zákazníků v práci, se kterým jsem zabředl do rozhovoru. „*Dnes jsem s jedním ze stálých zákazníků sedících na baru mluvil o jeho vztahu s přítelkyní. Řekl, že mu vadí, že je jeho družka při těle, že často řeší otázky genderu, feminismu a „body positivity“³⁰ a že příště si najde přítelkyni, která je štihlá, nejlépe takovou, která chodí do fitness centra. Na ženách navštěvujících fitness centra je podle tohoto známého vidět, že o sebe pečují a „jenom nemluví“, narozdíl od žen, které jsou při těle³¹* [zápis do terénního deníku 19. 3. 2022]. Když opomenou fakt, že tento známý již plánuje další vztah, zatímco zůstává ve stávajícím, lze na tomto případě velmi dobře vidět, jak vzdělanost v oblasti genderu a feminismu u žen, je pro tohoto muže mnohem méně zásadní, než práce na jejich tělech. Vystává otázka, proč je tomu tak. Domnívám se³², že proto, že otázkám genderu a feminismu tento muž nerozumí a nepřijdou mu důležité, zatímco ženská těla ho přitahují. Je podle něj tedy mnohem důležitější, aby žena nabývala jím preferovaných křivek, než aby byla zapálená do feministického hnutí a rozuměla lépe některým společenským jevům. Obzvláště když feministické teorie často poukazují na chyby v patriarchálním nastavení společnosti a jednání mužů vůči ženám obecně.

²⁹ Užito místo mužského a ženského habitu z důvodu přítomnosti nebinární osoby preferující mluvit o sobě v ženském rodě ve výčtu informantek a informantů.

³⁰ Hnutí za normalizaci a přijetí různých tělesných typů, proti „bodyshamingu“.

³¹ Dotyčný souhlasil s užitím této výpovědi pro účely práce.

³² a s daným mužem jsem se na i shodl

3 Mýty a struktury

Mýtus je podle některých autorů spolu s náboženstvím jednou ze struktur napomáhajících k udržování patriarchy (např. Bamberger 1974, Bourdieu 2000, Brandmaier 2015, Lerner 1986, Stone 1976). V této kapitole bych se chtěl zejména soustředit na mýty, které v různé podobě prostupují habitem informantů, potažmo celou společností, stejně tak jako touto prací a vlastně i mým vlastním habitem. Také bych se chtěl zaměřit na struktury, které spolu s mýty napomáhají k udržování současného genderového řádu a přímo či nepřímo bagatelizují, ospravedlňují či jiným způsobem podporují sexualizované násilí.

Skrze mýtus a institucionalizaci kulturních hodnot vytvořilo náboženství základ pro dnešní podřízenou roli ženy (Bamberger 2015: 2). I v rozhovorech několik informantek vliv náboženství na genderový řád reflektovalo.

„Tos věděla, že Ilona³³ už není feministka? No, našla si křesťanskýho bojfrenda a teď chce mít šest synů a na feminismus ji nezbejvá čas“ [Informantka 4] ke své kamarádce.

„Tyvole, vždyť v Bibli je žena jen nějakým derivátem z Adamova žebra! Jsem na Twitteru četla mnohem lepší příspěvek, že Eva měla o jednu zbytečnou kozu navíc a z tý vzniknul Adam“ [Informantka 3., textová zpráva].

Tímto výrokem odkazovala [informantka 3] na pasáž z knihy Genesis: „I řekl Hospodin Bůh: „Není dobré, aby člověk byl sám. Učiním mu pomoc jemu rovnou.“ [...] I uvedl Hospodin Bůh na člověka mrákotu, až usnul. Vzal jedno z jeho žebber a uzavřel to místo masem. A Hospodin Bůh utvořil z žebra, které vzal z člověka, ženu a přivedl ji k němu. Člověk zvolal: „Toto je kost z mých kostí a tělo z mého těla! Ať muženou se nazývá, vždyť z muže vzata jest“ (Bible.net).

„Co můžeme čekat od společnosti, která po staletí učila malé děti, chlapce i dívky, že MUŽSKÝ bůh stvořil celý vesmír a že stvořil MUŽE ke svému obrazu a jako doplněk stvořil ženu, aby muži poslušně pomáhala. Obraz Evy, stvořené pro svého manžela ze svého manžela, žena, která měla přinést úpadek celého lidstva, se mnoha způsoby stala předobrazem všech žen“ (Stone 1976: 1).³⁴

Stewart a Winter tvrdí, že některá světová náboženství se výrazně podílela a podílí na opresi žen (Stewart, Winter 1977: 533). Křesťanství, které bylo po staletí dominantním

³³ jméno pozměněno za účelem anonymizace

³⁴ Z anglického originálu volně přeloženo autorem práce.

náboženstvím na dnešním území České republiky, bezesporu ovlivnilo myšlení v české společnosti. Již ve středoškolských hodinách dějepisu se učíme, že církve ve středověku vlastnila monopol na vzdělání a většina učenců pocházela v této době z řad církevních bratří. Biblický náhled na ženu je však z dnešního pohledu přinejmenším kontroverzní, staví ji do servilní role vůči muži (OpenBible 2001).

Někteří lidé zastávající fundamentalistickou křesťanskou ideologii se dodnes snaží bránit progresu v otázce genderu, sexuální orientace a rovnosti pohlaví. Sám Papež Jan Pavel II. ve svém Listu ženám z roku 1995 uvádí:

„Jsme bohužel dědici dějin, které značně nepříznivě ovlivnily a ve všech dobách a na každém místě ztížily cestu ženy, které byla upírána její důstojnost, jejíž přednosti byly deformovány, která byla často diskriminována nebo zotročována. To jí často bránilo být zcela sama sebou a ochudlo tak celé lidstvo o ryzí duchovní bohatství. Nebylo by jistě snadné poukazovat na konkrétní odpovědnost, neboť je třeba brát v úvahu sílu kulturních návyků, jež během staletí utvářely mentalitu a instituce ve společnosti. Jestliže ale přitom, zvláště v určitých historických souvislostech, selhala objektivní odpovědnost mnohých synů církve, upřímně toho lituji. Toto politování ať se stane v celé církvi podnětem k úsilí o obnovení věrnosti k podnětům evangelia, která právě k otázce osvobození žen od jakékoliv formy zneužívání a poroby přináší trvale aktuální poselství, založené na postoji samého Krista“ (Pastorace).

3.1 Muži jsou lovci a ženy sběračky, sociobiologie a biologický esencialismus

„Problematika sexuálního obtěžování je v českém kontextu relativně nové téma. Ve veřejném diskurzu dlouho dominovalo zlehčování, biologicko-esencialistické argumenty inspirované evoluční teorií a zdůrazňování rizika zneužití jakékoliv kodifikace“ (Smetáčková, Pavlík 2011: 362).

I já jsem během výzkumu z úst informantů slyšel mnoho biologicko-esencialistických teorií o tom, proč je genderový řád nastaven tak, jak je. Zjistil jsem, že se v českém veřejném diskurzu ohledně sexualizovaného násilí od roku 2009³⁵ mnoho nezměnilo: [Informant 4]: „Pro chlapa je přirozený snažit se předat svoje geny co nejvíc potomkům.“ nebo „To je tak daný, kdyby to nějak tak mezi chlápama a ženskejma nefungovalo, tak bychom vymřeli.“, dále

³⁵ 2009 je rokem, ve kterém Smetáčková a Pavlík ukončili svůj výzkum sexuálního obtěžování v prostředí českých vysokých škol, na který je v této práci hojně odkazováno.

pak [Informantka 8]: „... no muž přece lovil, bojoval a žena se starala o oheň a děti – muži jsou lovci a ženy sběračky (smích).“ Je tomu však skutečně tak? Skutečně jsou muži biologicky determinováni, „nastavení“ k předávání svého genetického materiálu, co nejvíce ženám jakýmikoliv dostupnými prostředky?

Michael Kimmel ve své knize *The Gendered Society* uvádí, že sociobiologické argumenty zdůvodňující vztahy mezi muži a ženami, byly odborníky z různých oborů kritizovány pro svou nevědeckost. Žádný výzkum zatím neprokázal, že by geny byly příčinou lidského chování, maximálně ho mohou ovlivňovat. Za zcela směšný považuje názor, že znásilnění je možností mít pohlavní styk pro reprodukčně neúspěšné muže. Někteří odborníci znásilnění dokonce považovali za „zvyšující šanci předání mužova genetického kódu“, a tudíž reprodukčně výhodné (Kimmel 2011: 30-33). Podle Kimmela toto vysvětlení zcela ignoruje fakt, že znásilnění není poháněno sexuální pudem, ale touhou po moci, způsobení újmy. „Při uplatňování genderové perspektivy, která byla stručně představena výše, je moc integrální součástí každého sexuálního obtěžování, ať probíhá v jakémkoliv kontextu. Jedná se konkrétně o strukturální moc založenou na androcentrismu genderového řádu, která staví maskulinitu do nadřazené pozice vůči femininitě“ (Kimmel 2000, Bourdieu 2000 in Smetáčková, Pavlík 2011: 370).

Většina lidí páchající sexualizované násilí je zadaná a má pravidelný sexuální život. Reprodukce také nemůže hrát tak výraznou roli, pokud je znásilnění pácháno i na dětech, starších ženách, muž znásilní muže či žena ženu, například ve věznicích (Kimmel 2011: 30–33).

Sám Kimmel uvádí do kontrastu odlišnou sociobiologickou teorii, ve které argumentuje, že ženy jsou díky specifickým funkcím svého těla³⁶ determinovány k promiskuitě. Pokud má žena styk s větším počtem mužů po sobě a dojde k početí, není jisté, který z dotyčných mužů je biologickým otcem. Jako příklad Kimmel uvádí ženy lidu Bari ve Venezuele, které benefitují na promiskuitním jednání: v průběhu těhotenství mají sex s dalšími muži. Muž, se kterým žena otěhotněla je primárním otcem dítěte, ostatní otci sekundárními, všichni tito muži se pak různým dílem podílejí na zabezpečení potomka. Patriarchální nastavení společnosti pak Kimmel svádí na mužskou potřebu ženskou sexualitu

³⁶ např. schopnost mít sex vícekrát po sobě, jistota mateřství vůči nejistotě otcovství, orgasmus bez zjevné reprodukční funkce kromě přinášení potěšení

skrze kult panenství a cudnosti kontrolovat a zaručit předání vlastních genů (Kimmel 2011: 30–33).

Tato myšlenka rozhodně nic nedokazuje, kromě skutečnosti, že skrze selekci biologických faktů a nejrůznějších asumpcí³⁷ se dá vytvořit narativ naprosto odlišný k tradičnímu pojetí muže jako lovce a rozsévače semene.

3.2 Mýtus dávného matriarchátu

V některých společnostech se vyskytuje mýtus o pradávnmém matriarchátu předcházejícím patriarchátu, který má mimo jiné za účel patriarchát legitimizovat (Bamberger 1974: 263–281). Takový mýtus obvykle vysvětluje, proč ženy nebyly schopny zastávat vedoucí postavení ve společnosti a proč vládu předaly mužům. Pro účely této práce vynechám Bachofenovu³⁸ evolucionistickou teorii matriarchátu a zaměřím se zejména na konkrétní mýty různých kultur.

Joan Bamberger se zmiňuje o mýtech ve společnostech Yamana-Yaghan a Selk'nam., ve kterých se vyskytuje motiv vlády žen, která předcházela vládě mužů a symbolizovala éru chaosu. V obou případech se muži vzbouřili a ženy v boji povraždili, převzali od nich moc a nastolili řád. Podobné mýty sesbírala Bamberger i v dalších částech Tierra del Fuego a v Amazonii. Všechny je spojuje neschopnost žen vládnout, uzurpace vlády ženami skrze lest, nezřízená sexualita a chaos, který žena v těchto mýtech reprezentuje (Bamberger 1974: 263–281). Na mysl mi přichází ještě paralela s mundurúckým mýtem o trumpetách, ve kterých sídlili duchové, jež ženy nebyly schopny uspokojit skrze oběti, protože nelovily a nemohly tedy duchům dopřát maso. Předaly tedy tyto trumpety a skrze ně i moc mužům (Murphy 1958: 22–23).

V souvislosti s českou společností mě napadá legenda o kněžně Libuši a Přemyslu Oráčovi³⁹, přičemž větu: „*Hanba mužům, kterým žena vládne!*“, jsem už za svůj život v nejrůznějších situacích, pronesenou ať s humorem či se smrtelnou vážností, slyšel už mnohokrát. Po smrti Libuše vypukne kvůli nespokojenosti žen s podřazeností mužům „dívčí válka“. Ženy napřed skrze postavu Šárky prokážou, jak jsou z podstaty lstivé a schopné užívat

³⁷ předpoklad, domněnka

³⁸ J. J. Bachofen ve své knize *Das Mutterrecht* (1861) předpokládá, že dnešnímu patriarchálnímu nastavení společnosti předcházelo nastavení matriarchální. Tato teorie byla již mnohokrát vyvrácena.

³⁹ mýtickém zakladateli rodu Přemyslůvů

svých „předností“ ke klamání a využívání poctivých mužů a poté, co jsou poraženy, se dobrovolně vrací k ženským pracím (Jirásek 1936: 27-49).⁴⁰

Všechny tyto mýty spojuje fakt, že ženy nebyly schopny dostát určitých standardů, a tak se buď dobrovolně vzdaly vlády ve prospěch mužů a začaly zastávat podřadnou roli, nebo jim byla tato role násilím přiřazena. Lze si také všimnout, že kritéria, která ženy v daných mýtech nesplňovaly, jsou sama o sobě tvořena podle androcentrického náhledu na svět: ženy nebyly dostatečně schopné v lovu, vedení války či v politice. Otázkou však je, jestli nebyly zdatné ve výše uvedených aspektech života, protože se jako ženy narodily, nebo proto, že byly jako ženy po narození enkulturovány do společností, ve kterých žena neloví, neválčí a neúčastní se politiky, tudíž nemá potřebné zázemí k tomu se muži v těchto oblastech rovnat. „Androcentrické vidění je tak neustále legitimováno praktikami, které samo plodí: protože dispozice žen jsou plodem nepříznivého předsudku vůči ženství zabudovaného do řádu věcí, nemohou ženy jinak než tento předsudek neustále potvrzovat. Je to logika prokletí, pesimistického selffulfilling prophecy⁴¹ v plném slova smyslu, to jest proroctví, jež má sklon samo se potvrzovat a svou vlastní předpověď přivolávat“ (Bourdieu 2000: 32).

Ženy jsou tak muži, ale i samy sebou, souzeny podle kritérií, které utvořili muži tak rafinovaně, že ženy mohou nabývat pocitu, že se v některých oblastech⁴² nemohou mužům rovnat. Nikoliv však kvůli mužské determinaci k nadřazenosti, ale kvůli odtržení žen od zdrojů potřebných k vykonávání daných společenských funkcí a činností (Bourdieu 2000: 23-24).

Například v dobách, kdy se ženám nedostávalo stejného vzdělání jako mužům, byly považovány za méně inteligentní. Když ženy nemohly volit, byly považovány za politicky neznalé, a tudíž nezpůsobilé účasti na řízení státu. Příliš emotivní. Na čí poměry? Lstivé a užívající „ženských předností“ k dosažení svých cílů? Bez formální moci se těžko dosahuje svého (Bourdieu 2000: 23-24).

Ženy tak byly systematicky odtrženy od zdrojů potřebných k dosažení některých cílů. „Všeobecně uznávaný primát mužů potvrzuje objektivita sociálních struktur i produkčních a reprodukčních aktivit, založených jak v oblasti biologické, tak i sociální produkce a reprodukce na rozdělení práce podle pohlaví, jež zajišťuje muži tu lepší část a potvrzují ho i

⁴⁰ interpretováno autorem

⁴¹ sebenaplnujícího proroctví

⁴² obvykle v oblastech spojených s nejvyšší společenskou prestiží

schémata vlastní všem habitům: protože to jsou schémata zformovaná podobnými podmínkami, a tedy objektivně sladěná, fungují jako matrice vnímání, myšlení a jednání všech členů společnosti, jako historická transcendentna, jež se jako taková právě proto, že jsou všeobecně sdílena - vnucují každému aktérovi“ (Bourdieu 2000: 25).

Tento koloběh dle mého názoru přispívá i ke vzniku internalizované misogynie u žen, se kterou jsem se setkával během rozhovorů velmi často. [Informantka 11], náležící do věkové skupiny 55 a více, zastávala názor, že žena bez muže nemůže žít, je neúplnou. Často se také i mezi ženami vyskytoval názor, že ženy jsou, na rozdíl od „férových mužů“, zákeřné a manipulativní a muže mohou ze sexualizovaného násilí obvinít, aby mu pro svůj vlastní prospěch uškodily, zničily jeho kariéru, rodinu, postavení, ...

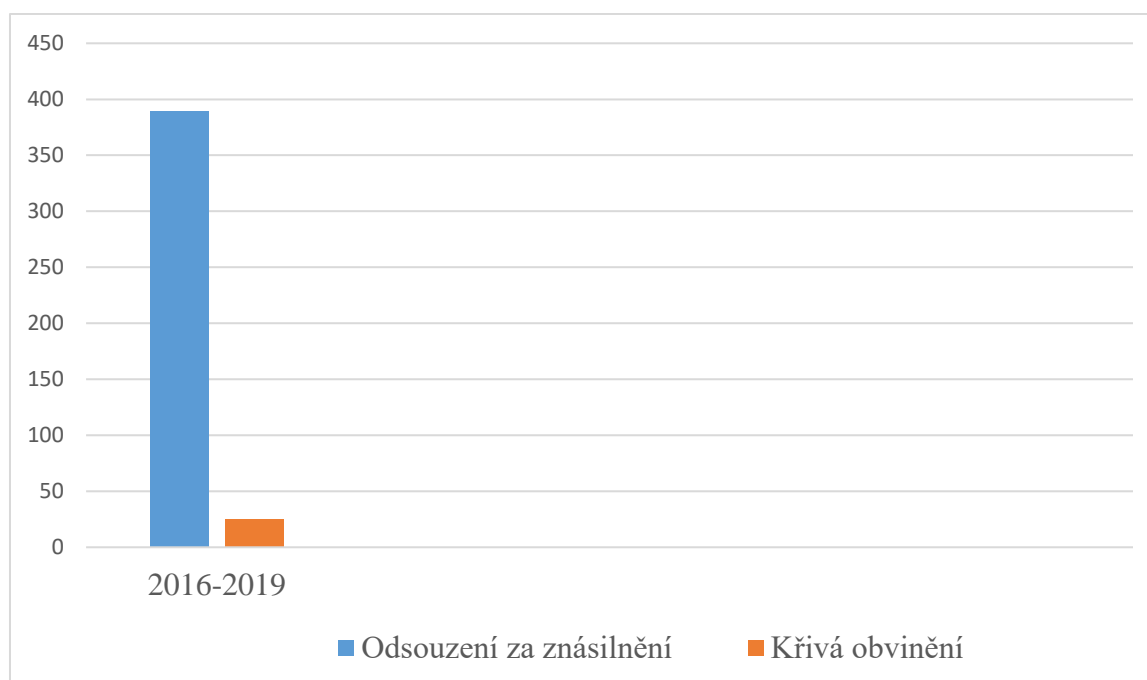
3.3 Mýtus o falešném obvinění

V minulé podkapitole jsem se zmínil o tom, jak nedostatek formální moci vedl ženy ve většině světových společností⁴³ k užívání jiných praktik pro dosažení vlastních zájmů. Musely se za tímto účelem naučit lépe vcítovat (ženy jsou moc emotivní), manipulovat (ženy jsou zákeřné, neupřímné, pomlouvačné), nebo využívat vlastní sexuality a šarmu. (Bourdieu 2000: 23). Většina z informantů: všichni muži a skoro polovina žen, uvedla při neformálních rozhovorech strach z falešného obvinění, vždy muže ženou, často zhrzenou kolegyní, studentkou, ...

Rozhodně se v této kapitole nesnažím snížit závažnost křivého obvinění ze sexuálního obtěžování či dokonce znásilnění. Falešné osočení ze sexualizovaného násilí v jakékoliv formě má na život obviněného velmi negativní dopady. Konkrétně jsem během výzkumu narazil na jeden případ křivého obvinění učitele z okruhu informantových známých studentkou. I přes prokázání jeho nevin byl silně otřesen, zneuctěn, nabyt stigmatu sexuálního násilníka, podal výpověď v práci a nyní se živí jako dálkový řidič. V dalším případě uvedla [Informantka 9] případ, o kterém se dočetla na internetu – dvě úřednice se domluvily proti kolegovi a nahlásily na policii, že před nimi onanoval. Poté, co byl propuštěn z práce zastaly jeho místo. I přes očištění jména obviněného a prokázání jeho nevin byl mužův život v troskách. Ocítl se v situaci, kdy byl zcela bez finančních příjmů veden jako nezaměstnaný na úřadu práce a kvůli stigmatu sexuálního devianta nebyl schopen získat nové zaměstnání (Seznam 2022).

⁴³ Ne-li ve všech, S. Ortner tvrdí, že neexistuje jediná společnost, kde by žena nebyla nějakým způsobem utlačována (Ortner 1974: 69-71).

Protože data o křivém obvinění ze sexuálního obtěžování se mi nepodařilo dohledat, rozhodl jsem se pro analýzu tohoto mýtu využít statistiku o počtu křivých obvinění ze znásilnění, které je další, velmi závažnou formou sexualizovaného násilí. Český rozhlas provedl šetření, pro jehož účely si nechal zaslat všechna data o křivém obvinění ze strany dříve netrestaných žen ve věku do 30 let od 60 okresních soudů po celé České republice. Z 87 případů se znásilnění či jiné formy sexualizovaného násilí týkalo 25, za stejnou dobu bylo za znásilnění odsouzeno 389 osob. Křivě vypovídající ženy byly povětšinou z dysfunkční rodiny. Podle advokátky Lucie Hrdé je navíc prokázáno, že znásilnění proběhne za rok několik tisíc, nahlášeno jich bývá okolo šesti set – pouze špička ledovce (Cibulka, Štorkán 2021). I přes to, že autoři porovnávají počet křivých obvinění žen do třiceti let s počtem všech soudem uznaných případů znásilnění, si myslím, že i za předpokladu zahrnutí křivých výpovědí o znásilnění všech žen⁴⁴, by nebyl ve výsledcích velký rozdíl.

Graf 1: Poměr odsouzených za znásilnění oproti odsouzeným za křivě obvinění 2016 – 2019 (Cibulka, Štorkán 2021)

„Soustředit se na něco, co je v takovém nepoměru jako křivá obvinění, je forma bagatelizace. Nejde argumentovat výjimkami. Je to asi na stejné úrovni jako v otázce rovného zastoupení mužů a žen. Také můžeme říct, že máme ministryně nebo dvě ústavní soudkyně,“ uvádí ve stejném článku advokátka Adéla Hořejší, která se případy sexualizovaného násilí zabývá (Cibulka, Štorkán 2021). Samozřejmě, že tato statistika nemůže vypovídat o vzorku celé společnosti, ilustruje však alespoň zdánlivě poměr mezi

⁴⁴ tedy i starších třiceti let a dříve trestaných

počtem křivých obvinění a odsouzení za znásilnění. Nevypovídá naopak nic o celkovém počtu znásilnění či křivých obvinění v České republice.

Tato statistika podle mě jasně dokazuje, že argumentovat možností křivého obvinění, tedy výjimkou, u každého případu sexualizovaného násilí, je nejen fakticky nesprávné, ale také škodlivé pro společnost, zejména pro oběti sexualizovaného násilí. Když jsem se v rozhovorech ptal, jak oběti po zkušenosti se sexualizovaným násilím reagovaly, či jestli zvažovaly jeho oznámení na policii, obvykle odpověděly záporně. Velikost způsobené újmy pro ně obvykle nestála za ztrátu času a nutnost podrobit se policejnímu výslechu. Informantky a informanti často nepovažovali genderové obtěžování, sexuální narážky, ani osahávání za dosti závažné. Ze strany policie se oběti často obávaly neprofesionality, nebo jim přišlo, že by jim stejně nikdo nepomohl a pachatel by odešel nepotrestán. Ve státě, ve kterém 50 % lidí odsouzených za znásilnění odchází od soudu s podmínkou, jak říká advokátka Lucie Hrdá ve svém rozhovoru s reportérkou Markétou Bidrmanovou, se oběti sexuálního obtěžování stěží mohou dočkat spravedlnosti. Pro srovnání, když člověk zpronevěří například pět milionů, už podmíněčný trest dostat nemůže (Bidrmanová 2020: 4:20 – 4:42).

Se situací, kdy informantka zvažovala nahlášení sexualizovaného násilí na policii, jsem se setkal, když [informantka 2] vypověděla, že když jí bylo 18 let, onanoval před ní muž v autobuse. Tuto informantku se její starší sestře na chvíli podařilo přesvědčit, aby šla podat oznámení na policii, nakonec se ale sama oběť rozhodla toto oznámení nepodat, protože nevěřila, že muže chytí. I v případě, že by chycen byl, informantka nevěřila, že by byl spravedlivě potrestán.

[Informantka 4], která si ve dvaceti letech prošla velmi traumatickým případem sexualizovaného napadení a jako jediná z informantek má přímý zážitek s policií ČR, uvedla, že výslech na policii byl pro ni peklem, policisté byli neprofesionální, neempatičtí a hrubí. Zeptali se ji, co měla na sobě, proč byla sama večer venku, jestli byla opilá, ... Tato informantka uvedla, že si přišla spíše jako viník než jako oběť. Skutečný násilník nebyl nikdy dopaden. Sama informantka říká, že znovu by už podobným zážitkem projít nechtěla, za mnohem účinnější považuje terapii.

3.4 Mýtus dokonalého sexualizovaného napadení

S relativizací sexualizovaného násilí, zpochybňováním výpovědi a někdy dokonce viněním oběti souvisí mýtus „dokonalého znásilnění“, který by se dle mého názoru dal aplikovat na

jakýkoliv případ sexualizovaného napadení. Tento mýtus operuje s modelem, podle kterého v představě většiny lidí probíhá sexualizované napadení (zde přímo znásilnění) podle následujícího scénáře: Mladá žena, panna bez poskvrny na cti, je napadena násilníkem, buď o samotě venku, nebo „nejlépe“ ve své vlastní ložnici. Brání se, ale je přemožena, brutálně znásilněna a je jí způsobena spousta viditelných poranění. Ihned po dokonání aktu znásilnění jde tato žena se zakrvaveným spodním prádlem v ruce, viditelně extrémně rozrušena, celou událost nahlásit na policii (Chennells 2009: 25).

Do tohoto modelu však většina sexualizovaných napadení nezapadá. Jakákoliv odchylka od tohoto předepsaného scénáře však obvykle vede k trivializaci, bagatelizaci a snižování váhy celého činu (Chennells 2009: 25). Během výzkumných rozhovorů jsem se mnohokrát setkal s bagatelizací výpovědí obětí, zejména pokud jsme při neformálním rozhovoru s informantkami a informanty probírali některou z aktuálních mediálních kauz spjatých se sexualizovaným násilím, zejména kauzy Feri, Christov a Cimický. Všichni heterosexuální informanti a některé z informantek⁴⁵ reagovali směrem k obětem následujícím způsobem: „*Proč to oznámila tak pozdě?*“, nebo „*Tak proč s ním na ten pokoj lezla, tak to snad musela čekat, že ji tam nebere na sbírku motýlů.*“ Mezi další časté názory patřila možná snaha žen vinících tyto muže ze znásilnění se proslavit nebo vliv opilosti oběti na celkovou váhu činu. [Informanti 4, 5, 6 a 7] také zastávali názoru, že ženy se oblékají přitažlivě a vyzývavě kvůli svádění mužů, a že je možno muže zmást či dokonce vyprovokovat k sexuálnímu útoku kombinací flirtu a vyzývavého oblečení. Kromě toho, že tento názor přesouvá celou zodpovědnost za sexualizované napadení, nebo alespoň její část, z násilníka na oběť, ženské [informantky 1, 2, 3, 4, 5, 8, 9] a další ženy, se kterými jsem o tomto tématu mluvil, vnímají oblékání jinak. Oblékají se hlavně tak, aby se líbily samy sobě, pro svůj vlastní pocit. Pokud se oblékají pro muže, oblékají se přitažlivě pro muže konkrétního, obvykle pro svého partnera, nikoliv kvůli všem mužům. Podle výzkumu mají muži mnohem větší tendenci vztahovat chování žen k snaze zalíbit se mužům. [Informantka 4] uvedla, že její zálibu v hraní počítačových her její spolužáci i spolužačky na střední škole označovali za snahu „zalíbit se klukům.“ Bývalý partner [informantky 7] dostával záchvat žárlivosti kdykoliv si holila nohy před tím, než šla ven, nebo když se líčila či používala parfém. Podobnou zkušenost má z dětství i [Informantka 9]. Když poprvé v patnácti letech použila výraznou červenou rtěnku, její otec ji chytil, dotáhl k umyvadlu a začal ji drsně mýt obličej. Neužívání make-upu vyžadoval i od matky této informantky.

⁴⁵ obvykle z věkových skupin 31-55 a 55 a více

Další z částí tohoto mýtu zasahuje i do právního systému, jak ukazuje rozhovor Lucie Hrdé, advokátky a specialistky na rodinné a trestní právo pro Seznam zprávy:

Lucie Hrdá: „[...] V českém soudním systému může být pachatel zproštěn viny ještě proto, protože v právním systému je pouze pojem násilí, nebo zneužití bezbrannosti. Mohu uvést příklad i u jednoho případu, kde bylo prokázáno, že se to stalo, soud o tom nepochybuje a oběť má posttraumatickou stresovou poruchu, ale bránila se příliš málo a pachatel ji moc málo mlátil, takže byl zproštěn viny.“

Reportérka: „Co to znamená, že se bránila příliš málo?“

Lucie Hrdá: „Jenom brečela a prosila, aby to nedělal“ (Čermáková 2021).

Neschopnost obrany je však v případech sexualizovaného násilí velmi častým jevem. Jedna z žen⁴⁶, se kterými jsem v rámci výzkumu mluvil, uvedla, že k ní v nákupním centru přistoupil muž, cizinec. Po krátkém obecném rozhovoru, během kterého ji dotlačil k tomu, aby mu na sebe dala kontakt přes Instagram, ji při loučení políbil za užití jazyka. Sama informantka vypověděla, že celá „zamrzla“. Poté co se muž rozloučil a odcházel, jako by se nic nestalo, se na něj jen křečovitě usmívala. V nitru se však cítila silně otřesena. Celý zážitek ji přišel velmi nechutný, vzbudil v ní spoustu negativních emocí včetně pocitu viny, že nevěděla, jak reagovat, nebránila se, a místo toho se usmívala. Podobný zážitek mám i já sám. Na střední škole, kam jsem docházel, se kvůli mé homosexualitě, která byla jakýmsi „veřejným tajemstvím“, po třídě začalo tradovat, že mám „hezkej zadek“. Samozřejmě za účelem mě ponížít, vyzdvihnout moji domnělou homosexualitu. Dovolím si tvrdit, že vzhled mého pozadí v tomto případě nehrál žádnou roli. Někteří z mých spolužáků mi pak na hýždě začali sahat (i v hodinách), tento akt považovali za velmi vtipný. Pamatuji si, že když se to stalo poprvé a při dalších několika opakováních, zamrzl jsem, protože se na mě spousta lidí dívala, cítil jsem se extrémně nepříjemně a nevěděl jsem, jak mám reagovat, stál jsem tedy křečovitě na místě, v hlavě pocit naprosté prázdnoty a usmíval jsem se. „*Pokud to oni berou jako vtip, můžu se vůči tomuto jednání ohradit? Pokud se vůči němu ohradím, nebude to znamenat, že tuto situaci vnímám „sexualizovaně“ a neotočí se tak celá situace proti mně?*“ Nakonec jsem si vše v hlavě srovnal a při další snaze spolužáků v tomto jednání pokračovat jsem se výrazně ohradil. I přes to, že se mi vysmáli, toto jednání již nadále neopakovali. Na těchto případech lze dobře vidět, že „zamrznutí“, a dokonce i úsměv může být v extrémně

⁴⁶ Tato žena není na seznamu informantek, protože náš rozhovor byl neformální a trval asi pět minut. S jeho užitím pro tuto práci informantka souhlasila.

nepříjemné situaci obrannou reakcí a to, že oběť neklade odpor, neznamená, že ji násilníkově jednání nepůsobí trauma.

Celkově však mýtus dokonalého sexualizovaného násilí dle mého názoru vytváří narativ, že se tento problém týká jen velmi malé škály lidí. Na čisté, nevinné panny v temných uličkách a v keřích v parcích číhají zvrhlí, psychosexuálně nemocní sadističtí netvoři. Tento mýtus vůbec nereflektuje fakt, že sexualizované násilí je v naší společnosti silně zakořeněno a vyskytuje se s velkou prevalencí, jak bylo dokázáno v předchozích kapitolách, a že se tento druh násilí netýká jen panen a netvorů.

3.5 Jazykový faktor

Vzpomínám si, že když jsem byl dítětem, viděl jsem spolu s podobně starou sestřenicí v televizi český seriál, jehož jméno, ani děj si nevybavuji. Vzpomínám si však, že v tomto seriálu zaznělo v nějaké situaci během práce v kancelářské budově něco o sexuálním harašení. Toto slovní spojení nám pak v kontextu situace, která byla brána s humorem, přišlo velmi vtipné a termín harašení jsme začali používat pro spoustu věcí, obvykle tropení nejrůznějších alotrií, nikoliv však jako spojený se sexualizovaným násilím. I v dospělosti se setkávám s tím, že termín „harašení“ je obvykle užíván jen v případech, kdy se o sexualizovaném násilí mluví s humorem, nebo když se ho někdo snaží bagatelizovat. Sám musím uznat, že na mě slovo harašení působí spíše jako něco rozverného, nezbedného či žertovného, než jako závažná forma sexualizovaného násilí. „Bagatelizace sexuálního obtěžování z velké části souvisela s nevhodným jazykovým označením „harašení“. To poprvé použil M. Kovář [1991] a následně jej přejal a rozšířil J. Škvorecký. Používání pojmu harašení namísto obtěžování vytváří dojem, že se jedná o nezávažné a/nebo řídké se vyskytující chování, což je navíc často umocňováno líčením amerického extrémního boje proti jakýmkoliv projevům náklonnosti mezi ženami a muži, za něž údajně mohou být muži právně popotahováni. V 90. letech tento termín užívaly dokonce i české sociologické texty [např. Čermáková 1993]“ (Smetáčková, Pavlík 2011: 362).

Během realizace výzkumných rozhovorů jsem v otázce orientace informantek a informantů v problematice sexualizovaného násilí došel k podobnému závěru, jako Irena Smetáčková a Petr Pavlík ve výzkumu vedeném v letech 2008-2009 v prostředí českých vysokých škol: česká společnost, jako celek, v otázce sexuálního obtěžování projevuje silné informační nedostatky. Pro spoustu z informantek a informantů bylo obtížné rozpoznat, co to vlastně sexuální obtěžování, nebo sexualizované násilí obecně, je. I přes skutečnost, že

sexualizované chování vůči svojí osobě v určité situaci označili informantky či informanti jako nepříjemné, neoznačili by ho za sexuální obtěžování. Chvílemi jsem nabýval pocitu, že pojmy „sexuální obtěžování“ či „sexualizované násilí“, jsou v naší společnosti tabu. Výzkum Smetáčkové a Pavlíka ukázal, že ač se s jednáním, které výzkumníci objektivně vyhodnotili jako sexuální obtěžování, od pedagogů setkala 75 % studentek a studentů, studentky a studenti sexuální obtěžování připustili pouze ve 3 % případů (Smetáčková, Pavlík 2011: 377).

Narazil jsem na skutečnost, že okolo termínu „sexuální obtěžování“ obvykle informantky a informanti „kroužili“. Často fakt, že se stali obětí sexualizovaného násilí obcházel slovy: „choval se jako prase“ nebo „no, bylo to hrozný hovado“, „byl to úchyl“, apod. Když jsem snažil zjistit důvod neoblíbenosti užívání tohoto termínu k popisu situací, které objektivně sexuálním obtěžováním či jinou formou sexualizovaného násilí byly, zjistil jsem, že okolo tohoto slovního spojení v české společnosti panuje určité stigma.

Hned několik informantek vyjádřilo obavu, že kdyby explicitně nevhodné jednání nazvaly sexuálním obtěžováním, lidé v jejich okolí by je označili jako „přecitlivělé“ či „hysterické“, nebo by reagovali výsměchem. Jsem toho názoru, že výrazy jako „úchyl“ jsou společensky lépe přijímány, protože poukazují na jednu konkrétní, zvrhlou osobu v jedné konkrétní situaci⁴⁷. Napomáhají tak lidem nabýt dojem, že sexuální obtěžování (či sexualizované násilí celkově) je něčím, co se týká pouze úzké, zvrhlé skupiny lidí a jejich obětí. Sexuální obtěžování je obecným termínem, který je aplikovatelný na širokou škálu situací – tudíž hrozí, že by mohl být v některé situaci použit pro i pro označení nevhodného chování či jednání jakékoliv osoby⁴⁸, ne pouze v případě vyšinutých, „úchylů“, „prasat“ a „hovad“ vyčkávajících v parku v keři na svou příležitost.

Samy informantky reflektovaly skutečnost, že český jazyk napomáhá fungování rigidního genderového řádu. [Informantka 1] například uvedla, že v českém jazyce se jen obtížně dá mluvit o lidech s genderovou neutralitou. [Informant 1] uvedl, že mu odmala bylo rodiči říkáno „*Nebud' baba!*“. Baba – hanlivé označení pro ženu je v tomto případě užíváno jako urážka, stejně tak výrazy jako „slečinka“ a „bábovka“ jsou často užívány k urážce maskulinity osob, ke kterým jsou mířeny. Preference hegemonní formy maskulinity vede až k tomu, že feminita je vnímána v určitých kontextech jako nežádoucí, méněcenná. [Informantka 3] pro změnu uvedla, že nerozumí, proč v případě shody přísudku

⁴⁷ v souvislosti s mýtem o dokonalém sexualizovaném násilí

⁴⁸ A to i chování, které je podle všeobecné androcentrické cisheteronormativity považováno za akceptovatelné.

s podnětem má přednost rod mužský před rodem ženským a středním. Na tuto skutečnost jsem před začátkem psaní této práce pomýšlel i já sám. Většinu osob, které se svými výpověďmi a názory podílely na vzniku této práce, tvoří ženy a jedna nebinární informantka preferující být oslovoována v ženském rodě. V případě, že bych místo termínu „informantky a informanti“ užíval generalizující maskulinní „informanti“, bych tuto skutečnost přinejmenším upozadoval.

3.6 „Tohle se za nás nedělo!“ aneb Éra gentlemanů

Při vedení výzkumných rozhovorů s příslušnicemi a příslušníky nejstarší věkové skupiny (55 let a více) jsem často narážel na bagatelizaci problematiky sexualizovaného násilí. Všichni z informantek a informantů nad 55 let tvrdili, že za „jejich časů“ se sexualizované násilí, zejména sexuální obtěžování, nedělo. Považovali ho za jakýsi „výplod moderní doby“, snahu obětí se zviditelnit v médiích, případně někomu⁴⁹ uškodit. O obětech sexualizovaného násilí se vyjadřovali často hanlivě.

Podle všech informantek a informantů z věkové skupiny 55 let a více dochází v případech sexualizovaného násilí buď ke znásilnění podle mýtu o dokonalém sexualizovaném napadení, nebo je napadení vždy částečně vinou oběti. [Informant 6] označuje veškeré mediální dění okolo sexualizovaného násilí za „nafouklou bublinu“. [Informant 7] zastává názoru, že záleží na tom, jak se žena obléká, líčí, kudy a v jakou dobu chodí a jak se chová. [Informantka 11] je toho názoru, že obětí sexualizovaného násilí se stávají jen hloupé ženy, které neví, jak se mají oblékat, chovat a nedávají si na muže dostatečný pozor. [Informantka 10] přiznala, že se do několika „nepříjemných situací“ s muži za život dostala, hned vzápětí však své tvrzení zlehčila slovy: „*To se za mnou aspoň ještě někdo votočil.*“

Z úst [informanta 6], blížícího se k vrchní hranici věkové skupiny 31-55, jsem také slyšel tvrzení, že v „jeho časech“ byli muži gentlemani a věděli, jak se k ženám chovat. Výzkumy však prokazují, že i „v časech“ generace, jejíž příslušníkem je [informant 6], k sexualizovanému násilí rozhodně docházelo (např. Smetáčková, Pavlík 2011, MacKinnon 1979). Je tedy možné, že informantky a informanti z nejstarší věkové skupiny nemají o problematice sexualizovaného násilí dostatek informací, protože dle jejich vlastních slov se toto téma dříve neřešilo. Podléhají tak dle mého názoru vlivu výše popsaných mýtů,

⁴⁹ obvykle počestnému, úspěšnému muži

předsudků a struktur největší měrou. Z výzkumu plyne, že informovanost o problematice genderu a sexualizovaného násilí s rostoucím věkem informantky či informanta klesala.

Stejně tak se mění i pohled na gentlemanství, které mě jako téma zaujalo, a tak jsem jeho tematiku často do rozhovorů zakomponovával. Informantky a informanti gentlemanství samotné považovali za předepsaný způsob, jak se mají muži chovat k ženám. Tento způsob chování spíše redukovali na výčet jednotlivých aktů, jakými jsou například držení dveří, pořadí vstupování do pochybných podniků, odsunutí židle, pomoc s oblékáním kabátu nebo zaplacení společné večeře či dalších aktivit, vykonávaných společně cisheterosexuálními páry, mužem, ... S klesajícím věkem informantek a informantů však obvykle klesala náklonost k takovému jednání, vyskytovaly se názory, že žena je schopná si podržet dveře, odsunout židli a navléct kabát sama, stejně tak jako případně zaplatit za společnou večeři. Gesta, která byla přisuzována gentlemanství pak [informantka 1] označuje za dobrá, zároveň ale nechápe, proč by se tak měli chovat pouze muži k ženám⁵⁰. „Gentlemansky“ by se k sobě měli chovat lidé navzájem, bez ohledu na pohlaví. Problematika gentlemanství tak dle mého odráží náhled jednotlivých věkových skupin na genderový řád v naší společnosti.

Petr Vašát se ve své eseji o gentlemanství zabývá jazykem a gentlemanstvím, jako strukturami reprodukcí androcentrický heteronormativní pohled na svět „[...] nýbrž všechny ty situace „běžné denní reality“, kdy je muž povinen jednat způsobem, jenž je zkrátka normální. Myslím tím všechny odnošené tašky, odřízené služební cesty a vůbec všechny ty formy „pomoci“ či usnadnění činnosti ženám, kterých se v rámci našich kulturních norem všichni účastníme. Samozřejmě, že se jedná o pozitivní akty, kterých je oproti těm negativním, typu různých urážlivých jednání směřovaných v soudobých společnostech k ženám, poskrovnu. Nicméně je třeba si uvědomit, že i právě tyto pozitivní akty jsou založeny na kognitivních schématech a v konečném důsledku tedy i na binomické opozici muž/žena, čímž ono imanentní hierarchické uspořádání jen stvrzují a v mnohých případech svou naturalizovanou povahou také legitimizují“ (Vašát 2008: 76).

⁵⁰ Do tohoto cisheteronormativního schématu opět nezapadají nebinární lidé.

4 Závěr

Původním cílem této práce bylo nahlédnout na fenomén sexuálního obtěžování z generačního hlediska. Kvůli dlouhotrvající a nepříznivě se vyvíjející pandemii covidu-19 jsem však nechtěl přicházet do kontaktu s lidmi z nejstarší generace, kteří patří do nejohroženější skupiny. Během realizace výzkumných rozhovorů jsem neplánovaně získal výrazný počet informantek a informantů náležejících ke queer komunitě, a tak jsem se rozhodl reflektovat tuto skutečnost i v této práci. Začalo také přibývat informantek, které měly zážitky i s jinými formami sexualizovaného násilí. Má původní myšlenka, že se do temných vod znásilnění a zneužívání v dětství neponořím, se prokázala být velmi naivní. Vzhledem k odvaze informantek, které vypovídaly o svých velmi traumatizujících zážitcích, jsem se rozhodl zobecnit sexuální obtěžování na sexualizované násilí, a to i přes to, že zkušenosti se znásilněním a zneužíváním v dětství jsem po konzultaci s danými informantkami pro účely textu, kromě podkapitoly 4.3, nevyužil.

Stejně tak jsem si během realizace výzkumu začal všimnout i jednotlivých mýtů a společenských struktur, které ovlivňují světový názor informantek a informantů v oblasti genderu a potažmo i sexualizovaného násilí. Toto téma mi přišlo natolik zajímavé, že jsem se rozhodl změnit zadání práce, za jejíž nové cíle jsem vytyčil zaměření se na vztah mezi patriarchálním nastavením společnosti a sexualizovaným násilím a popsání jednotlivých struktur a mýtů napomáhajících bagatelizaci a ospravedlňování sexualizovaného násilí. Uvědomuji si, že samo téma je velmi široké. Pokusil jsem se ho pojmout holisticky a detailněji se zaměřit hlavně na informace vyplývající z výzkumu. Ty jsem pak podle potřeby podložil odpovídající literaturou. Do budoucna si odnáším ponaučení, že ukousnout si menší sousto může být někdy lepší.

Během výzkumu samotného mě překvapilo, jak snadné je najít pro výzkum sexualizovaného násilí informantky a informanty. I z vlastních zkušeností a pozorování jsem věděl, že minimálně k sexuálnímu obtěžování dochází ve velké míře, ale počet případů, a to i u jednotlivých informantek, mě zarazil. Výzkum se mi tak, alespoň po rozsahové stránce, povedlo uskutečnit podle mých představ, možná i nad představy. Počet informantek a informantů byl mnohem větší, než jsem původně plánoval a informací jsem získal více, než dostatek, čímž jsem se snažil vykompenzovat nemožnost rozhovory nahrávat. Snažil jsem se tedy vystačit si s vlastním terénním deníkem, do kterého jsem si dělal poznámky během rozhovorů (někdy se mi povedlo přepsat celou větu či souvětí použitelné k citaci), zapisoval

jsem si pozorování z terénu (kterých bylo také více, než bych čekal, nebo chtěl), dělal jsem si poznámky a rozepisoval vlastní myšlenky. Díky tomu, že většinu informantek a informantů osobně znám a udržoval jsem s ní kontakt v průběhu realizace celého výzkumu, se mi dobře pamatovaly, jednotlivé příběhy i názory, tudíž jsem se při zpracovávání získaných informací příliš neztrácel.

Vzhledem k tomu, že je pro mě toto téma osobním, jsem pro něj na jednu stranu získal velký zápal, na druhou stranu se ukázalo být více psychicky náročným a vyčerpávajícím, než jsem čekal. Do této práce se dostal pouze zlomek výpovědí vybraných informantek a informantů o jejich zkušenostech se sexualizovaným násilím. Tyto výpovědi jsem využil hlavně pro jejich modelovost a kompatibilitu s teoretickým zakotvením práce, nikoliv za účelem šokovat. Zpravidla jsem se snažil nejvíce traumatizující zážitky do práce nepřepisovat a ponechat je v terénním deníku, který mám momentálně chuť, s celými jeho skoro sedmdesáti stranami výpovědí, pozorování, poznámek a úvah, rituálně spálit. Sám jsem se s psychickou náročností výzkumných rozhovorů a zpracování dat vypořádával hlavně díky terapiím. Informantkám, které měly zájem o pomoc, jsem doporučoval organizace, které se obětem sexualizovaného násilí věnují.

Na začátku práce jsem si položil následující hlavní výzkumné otázky:

- Existuje spojení mezi patriarchálním charakterem společnosti a sexualizovaným násilím? Jak se toto spojení projevuje v konkrétních případech?
- S jakými mýty, strukturami a předsudky se musí oběti sexualizovaného násilí potýkat?
- Jak je na sexualizované násilí v naší společnosti nahlíženo?

Myslím si, že se mi na tyto otázky, alespoň částečně, odpovědět podařilo. Spojení mezi patriarchálním nastavením společnosti a sexualizovaným násilím, je velmi silné. Ve společnosti, kde býtí čímkoliv jiným, než cisheterosexuálním mužem znamená býtí méně, kde se posuzování lidských kvalit odvíjí od vzoru určitého typu maskulinity a kde jsou hlasy všech, kromě cisheterosexuálních⁵¹ mužů různou měrou umlčovány, je sexualizované násilí zlehčováno, ospravedlňováno a někdy i podporováno a to po dobu stovek a tisíců let. Vlivem dlouhodobé obecné mužské dominance ve většině prostředí se u mužů a žen vytvořily odlišné genderované habitusy, které se proměňují v závislosti na tom, jaké pohlaví/gender dominuje

⁵¹ Určitě závisí i na dalších faktorech, než je gender a sexualita, např. etnicita. Vzhledem k tomu, že sami informantky a informanti etnický či jiný rozměr nereflektovali, užívám zjednodušujícího pojmu cisheterosexuální muž.

v daném sociálním poli. Vzhledem k tomu, že na většině sociálních polí dominují cisheterosexuální muži, je na ženy ve společnosti často nahlíženo jako na méněcenné, což v mocenském souboji dvou genderových kapitálů znamená, že mužský kapitál přebije kapitál ženský a muž se tak snáze cítí oprávněn ženu sexuálně (i jinak) ponižovat či vykořisťovat.

Oběti sexualizovaného násilí se musí potýkat s mnoha mýty a strukturami, od genderového řádu společnosti z velké části podporovaného dlouhodobým vlivem křesťanství, které snižovalo váhu ženy, přes nejružnější transkulturní mýty o vzniku a důvodu ženské podřazenosti, až po moderní mýty o falešném obvinění. Všechny tyto mýty katalyzují v „mýtus dokonalého sexualizovaného napadení“, jehož fragmenty se vyskytovaly ve výpovědích většiny z informantek a informantů. Další výrazný vliv na stávající hierarchizovaný genderový řád má i jazyk, který maskulinitě přikládá, alespoň z emické perspektivy informantek a podle některých odborníků vyšší váhu, než feminitě.

Mýty, struktury a instituce společně s patriarchátem pomáhají jednotlivým lidem k utvoření obrazu o sexualizovaném násilí, který bývá často zkreslený. Konstantně dochází k relativizaci, bagatelizaci a ospravedlňování sexualizovaného násilí.

Z průběhu výzkumu vyplynuly i další otázky, které jsem položil jako vedlejší:

- 1) Jak se liší povědomí o sexualizovaném násilí na základě genderu, věku a dosaženého vzdělání?

 - Jaká jsou specifika případů sexualizovaného násilí páchaném na lidech s menšinovou genderovou identitou či sexuální orientací?

Informantky a queer informant byli z hlediska znalostí o sexualizovaném násilí, genderovém řádu a patriarchálním nastavení společnosti lépe informovaní, než cisheterosexuální muži. Nejspíše proto, že nespokojenost obecně vede k hledání důvodů nespokojenosti. A tímto důvodem bývá v některých případech, včetně sexualizovaného násilí, homofobie a transfobie, preference hegemonní formy maskulinity nad ostatními projevy genderu v naší společnosti. Se stoupajícím věkem informantek a informantů klesalo povědomí o sexualizovaném násilí, lidé ze starších věkových skupin viděli nejčastěji sexualizované násilí skrze rámec mýtů a předsudků. Na úrovni dosaženého vzdělání nezávisí tolik, jako na specifickém vzdělání v oblasti genderu, konsentu a dalších dílčích faktorů. Většina cisheterosexuálních mužských informantů svou privilegovanou pozici nijak nereflexuje, ve

většině případů si ani neuvědomuje, že svět často vidí jinak, než informantky a homosexuální informant.

Queer lidé mají oproti cisheterosexuálům další vrstvu identity, která může být specifickými formami sexualizovaného násilí zasažena. Velký vliv hraje verbální genderové obtěžování, díky kterému u queer informantek a informanta dochází ke kumulaci stresu, frustrace a dalších negativních emocí. Tato kumulace může vést k agresi zaměřené vůči sobě či vůči ostatním lidem.

Seznam použité literatury a zdrojů

Bachofen, J. J. 1861. *Das Mutterrecht*. Stuttgart: Verlag von Kraiss & Hoffman.

Bamberger, J. 1974. The Myth of Matriarchy: Why Men Rule in Primitive Society, in M., Z. Rosaldo, S., Lamphere (eds.), *Woman, Culture and Society*, 263–281. Stanford University Press.

Biblenet. Genesis 2, 18-25. Dostupné z:

<http://www.biblenet.cz/app/bible/passage?passagePath.path=genesis%202,18-25> [9. 2. 2022].

Bidrmanová, M. 2020. Za znásilnění často jen podmínka: Trauma není pro soudce to, co bodnutí do nohy. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/tresty-za-znasilneni-jsou-absurdne-nizke-pulka-pachatelu-odchazi-s-podminkou-108918> [9. 2. 2022].

Black, M. C., et. al. 2011. *The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey (NISVS): 2010 Summary Report*. Atlanta, GA: National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention. Dostupné z:

https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/nisvs_report2010-a.pdf [16. 2. 2022].

Bourdieu, P. 1990. *The Logic of Practice*. Stanford: Stanford University Press.

Bourdieu, P. 1998. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.

Bourdieu, P. 2000. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum.

Brandmaier, G. 2015. *Patriarchy and the Power of Myth: Exploring the Significance of a Matriarchal Prehistory*. New York: Bard College.

Cibulka, J., M. Štorkán 2021. DATA: Křivých obvinění ze znásilnění je minimum. „V praxi jsem se s tím nasetkal,“ říká advokát. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/dominik-feri-kauza-sexualni-nasili-obtezovani-tresty-znasilneni_2106160500_sto [8. 2. 2022].

Čermáková, A. 2021. Advokátka: Prokázat znásilnění je v Česku těžké. Že brečela a prosila nestačí. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/advokatka-prokazat-znasilneni-je-v-cesku-tezke-ze-brecela-a-prosila-nestaci-156063> [27. 3. 2022].

CASA. 2020. *Etický kodex české asociace pro sociální antropologii*. Dostupné z: http://www.casaonline.cz/?page_id=7 [8. 2. 2022].

Česko. Zákon č. 198 ze dne 23. dubna 2008 o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací (antidiskriminační zákon), in *Sbírka zákonů České republiky*. 2009, částka 58 § 4 odst. 1, 2.

Huppatz, K. 2012. *Gender Capital at Work*. Londýn: Palgrave Macmillan.

Chennells, R. 2009. Agenda: Empowering Women for Gender Equity, in *Gender and the Legal System* 82: 23-38.

Jewkes, R., P. Sen, C. Garcia-Moreno 2002. Sexual Violence, in E. G. Krug, et al., (eds.), *World Report on Violence and Health*. Geneva: World Health Organization, 147-183.

Jirásek, A. 1936. *Staré pověsti české*. Praha: Státní nakladatelství.

Kimmel, M. S. 2000. *The Gendered Society*. New York: Oxford University Press.

Kolmaš, J., J. Malina a kol. 2005. *Panorama biologické a sociokulturní antropologie: Modulové učební texty pro studenty antropologie a "příbuzných" oborů*. Brno: Nadace Universitas.

Kutálková, P. L. Kobová (eds.) 2014. *Sexuální násilí. Proč se nikdo neptá?* Praha: In IUSTITIA.

Lerner, G. 1986. *The Creation of Patriarchy*. Oxford University Press.

MacKinnon, C. A. 1979. *Sexual Harassment of the Working Women. A Case of Sex Discrimination*. New Haven, London: Yale University Press.

Malina, J. 2009. *Antropologický slovník*. Brno: CERM.

McCall, L. 1992. Does Gender Fit? Bourdieu, Feminism, and Conceptions of Social Order, *Theory and Society* 6: 837-867.

McKinsey & Company. 2021. *Closing the Gender Gap in Central and Eastern Europe*. Dostupné z: <https://www.mckinsey.com/cz/our-insights/closing-the-gender-gap-in-central-and-eastern-europe> [5. 3. 2022].

Meyer, I., H. 2003. Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: Conceptual issues and research evidence, *Psychological Bulletin*. 5: 674-697.

Miller, D. 2016. Gender, Field, and Habitus: How Gendered Dispositions Reproduce Fields of Cultural Production, *Sociological Forum* 2: 330-353.

- MUNI. 2022. *Sexuální obtěžování*. Dostupné z: <https://www.muni.cz/o-univerzite/uredni-deska/sexualni-obtezovani> [9. 2. 2022].
- Murphy, R., F. 1958. *Mundurucú religion*. University of California Press.
- NISVS. 2010. *An Overview of 2010 Findings on Victimization by Sexual Orientation*. Dostupné z: https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/cdc_nisvs_victimization_final-a.pdf [8. 3. 2022].
- Novotná, H., O. Špaček, M. Šťovíčková Jantulová (eds.) 2019. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií.
- OpenBible. 2001. *Women inferior to men*. Dostupné z: https://www.openbible.info/topics/women_inferior_to_man [9. 2. 2022].
- Ortner, S., B. 1974. Is Female to Male as Nature Is to Culture?, in M., Z. Rosaldo, S. Lamphere (eds.), *Woman, Culture and Society*, 67-87. Stanford University Press.
- Pastorace. List Jana Pavla II. ženám (1995). Dostupné z: <https://www.pastorace.cz/tematicke-texty/list-jana-pavla-ii-zenam-1995> [8. 3. 2022].
- Peterson, J. 1987. The Feminization of Poverty, *Journal of economic issues* 1: 329–337.
- Pew Research Centre. 2013. *A Survey of LGBT Americans Attitudes, Experiences and Values in Changing Times*. Dostupné z: <https://www.pewresearch.org/social-trends/2013/06/13/chapter-5-identity-and-community/> [2. 3. 2022].
- Rosaldo, M., Z., S., Lamphere (eds.) 1974. *Woman, Culture and Society*. Stanford University Press.
- Růžička, M., P. Vašát 2011. Základní koncepty Pierra Bourdiou: pole – kapitál – habitus, *Antropowebzin* 2: 129–133. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/media/document/ruzicka-vasat-2-2011.pdf> [5. 3. 2022].
- Seznam. 2022. Příběh muže, kterému život zničilo křivé obvinění ze sexuálního obtěžování. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-kauzy-pribeh-muze-kteremu-zivot-znicilo-krive-obvineni-ze-sexualniho-obtezovani-185764> [9. 2. 2022].
- Smetáčková, I., P. Pavlík 2011. Sexuální obtěžování na vysokých školách: Teoretické vymezení, metodologický přístup, výzkumné výsledky, *Sociologický časopis* 3: 361–388.

Stewart, A., G. Winter 1977. The Nature and Causes of Female Suppression, *Signs* 3: 531-553.

Stone, M. 1976. *When God was a woman*. New York: The Dial Press

Uggen, C., A. Blackstone 2004. Sexual Harassment as a Gendered Expression of Power, *American Sociological Review*, 1: 64–92.

Vašát, P. 2008. *Tělo, gender, jazyk aneb Být, či nebýt gentleman?* Dostupné z:
http://www.antropoweb.cz/media/webzin/webzin_1_2008/07_vasat.pdf [15. 3. 2021].